

**Změny subjektivního prožívání, školního výkonu,
chování a komunikace u studentů SŠ z
rozvedených rodin v Olomouci**

Pavλίna Boudová Pečivová

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Ing. Pavlína BOUDOVÁ PEČIVOVÁ, Ph.D.

Osobní číslo: H11996

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Učitelství odborných předmětů pro SŠ

Forma studia: kombinovaná

Téma práce: Změny subjektivního prožívání školního výkonu, chování a komunikace u studentů SŠ z rozvedených rodin v Olomouci

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti rozvodovosti, vlivu rozvodovosti na studenty, rozvod a školní výkonnost studenta, chování studenta po rozvodu rodičů.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvantitativního výzkumu na téma subjektivního prožívání, chování, komunikace a školního prospěchu očima samotného studenta.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. s. 207. ISBN 80-85931-79-6.

MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada, 2002. s. 128. ISBN 80-247-0332-7.

SMITH, Heather. Děti a rozvod. Praha: Portál, 2004. s. 183. ISBN 80-7178-906-2.

SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. s. 224. ISBN 978-80-7367-250-8.

ŠVEC, Štefan et al. Metodologie věd o výchově. Kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu. Brno: Paido, 2009. s. 302. ISBN 978-80-7315-192-8.

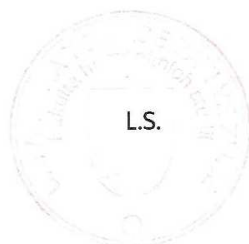
Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Hana Včelařová**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. listopadu 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **3. května 2013**

Ve Zlíně dne 14. února 2013

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 9. 4. 2018

.....
Boudová Lucie

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá změnami subjektivního prožívání, školního výkonu, chování a komunikace u studentů středních škol z rozvedených rodin v Olomouci. V teoretické části pojednává o rozvodovosti a jejích příčinách, o činitelích, které rozvodovost ovlivňují, o otázkách dětí k rozvodu a jeho vlivu na nich, dále o dospívající mládeži a jejich schopnostech se vyrovnat s rozvodem, o jejich vnímání, chování, školních výkonech a prožívání i v závislosti na pohlaví. V praktické části bakalářské práce byl proveden klasický (předvýzkum) a el. dotazníkový průzkum (výzkum) na 9 středních školách v Olomouci, který se týkal výzkumu změn chování, subjektivního prožívání, komunikace a školních výkonů u studentů těchto škol z rozvedených rodin.

Klíčová slova: rozvodovost, školní výkon, subjektivní prožívání, chování, komunikace, dospívající

ABSTRACT

Bachelor thesis deals with changes in subjective experience, school performance, behavior and communication in secondary school students from divorced families in Olomouc. The theoretical part deals with divorce and its causes, the factors that affect divorce, issues relating to children of divorce and its impact on them, followed by adolescents and their ability to cope with divorce, their perception, behavior, school performance, and experience also depending on gender. Classical (preliminary research) and an electronic questionnaire survey (research) at 9 secondary schools in Olomouc was carried out in the practical part of this thesis, which related changes in behavior research, subjective experience, communication and school performance of students at these schools from divorced families.

Keywords: divorce, school performance, subjective experience, behavior, communication, adolescent

Chtěla bych poděkovat své vedoucí práce, paní PhDr. Haně Včelařové za odborné vedení, poskytnuté konzultace a podnětné připomínky.

„Šťastný je ten, kdo našel štěstí v rodině.“

(Lev Nikolajevič Tolstoj)

„Bez rodiny se člověk chvěje zimou v nekonečném vesmíru.“

(André Maurois)

Děkuji svým rodičům za výchovu, za trpělivost, za péči a lásku, kterou mi dali a dávají. Jim patří můj velký dík, že patřím k těm dětem, které nemuseli zakusit zkušenost rozvodu rodičů-bolest, stesk a trápení.

(Pavlína Boudová Pečivová)

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 RODINA	12
2 ROZVODOVOST	14
2.1 ROZVODOVOST Z POHLEDU MUŽŮ A ŽEN DŘÍVE A DNES.....	14
2.1.1 Rozvodovost v ČR od roku 1950-2011 v číslech.....	15
2.2 ROZVODY A JEJICH PŘÍČINY	16
2.2.1 Současné rozpady manželských vztahů a jejich příčiny.....	16
2.2.2 Délka trvání manželství do rozvodu	17
2.3 DALŠÍ ČINITELÉ OVLIVŇUJÍCÍ ROZVODOVOST	18
2.3.1 Věkový rozdíl a rozvodovost	18
2.3.2 Rozvody a vzdělání	18
2.4 ROZVODOVOST.....	19
2.5 ROZVODOVÁ OBDOBÍ	21
2.5.1 Předrozvodové období	21
2.5.2 Rozvodové období	21
2.5.3 Porozvodové období.....	22
3 OZNÁMENÍ ROZVODU DĚTEM	24
3.1 DĚTI A JEJICH OTÁZKY K ROZVODU	27
3.2 VLIV ROZVODOVOSTI NA DĚTI	28
4 DOSPÍVAJÍCÍ MLÁDEŽ	30
4.1 PROŽÍVÁNÍ A VYROVNÁVÁNÍ SE S ROZVODEM U DOSPÍVAJÍCÍCH.....	32
4.2 ROZDÍLY VE VNÍMÁNÍ, CHOVÁNÍ, PROŽÍVÁNÍ ROZVODOVOSTI A ŠKOLNÍCH VÝSLEDČÍCH V ZÁVISLOSTI NA POKLAVÍ.....	34
4.2.1 Dopad rozvodovosti na subjektivní prožívání dítěte.....	37
4.2.2 Dopad rozvodovosti na školní výsledky dítěte.....	37
II PRAKTICKÁ ČÁST	39
5 VÝZKUMNÝ PROJEKT	40
5.1 CÍL VÝZKUMU	40
5.2 DRUHY A METODY VÝZKUMU	41
5.3 VOLBA VÝZKUMNÉHO VZORKU	41
5.4 PRŮBĚH SBĚRU DAT.....	42
6 VÝSLEDKY A DISKUSE	43
6.1 PŘEDVÝZKUM.....	43
6.2 VÝZKUM	50
DISKUSE	70

ZÁVĚR	73
PŘÍNOS PRO PRAXI	75
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	76
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	80
SEZNAM OBRÁZKŮ	81
SEZNAM TABULEK.....	82
SEZNAM PŘÍLOH.....	83

ÚVOD

Téma mé bakalářské práce bylo zvoleno z pohledu mého osobního zájmu o změny v chování, komunikaci, osobním prožívání a školních výsledcích, které byly způsobeny rozvodem rodičů u studentů SŠ. Jelikož nelze zkoumat tyto informace z pohledu časové náročnosti plošně, byla tato práce zaměřena na výzkum v mém srdci blízkém městě Olomouc.

Tato práce se zabývá rozvodovostí, což je nejhorší období pro dítě, teenagera i adolescenta. Nezáleží ani tak na věku dítěte, ve kterém se jeho rodiče rozvádějí, jako na podstatě věci.

Stěžejní pojmy mé bakalářské práce jsou vysvětleny níže.

Chováním se myslí soubor vnějších projevů, které jsou zpracováním a vyjádřením vnitřní situace člověka. Jde o pojem, kterým rozumíme souhrn vnějších projevů, činností, jednání a reakcí organismu. Obvykle bývá děleno z pohledu psychologie podle své povahy na instinktivní, návykové a rozumové. Obecně chováním rozumíme vnější činnost, řeč, mimiku a jednání (cílené, záměrné chování) (Rydlo, 2006).

Komunikace znamená spojení! I při prosté prezentaci či rétorickém jevu se neobejdeme bez „spojení“. Průběžně sledujeme dopad našich slov na posluchače, všímáme si projevů zájmu či nezájmu, úrovně pozornosti, pracujeme se zpětnou vazbou, přizpůsobujeme obsah i formu našich sdělení druhé straně. Pokud tak nečiníme, může se stát, že „mluvíme do větru“ či „vzduchoprázdna“ (Štěpaník, 2005).

Zásadním pravidlem pro vzájemnou komunikaci v rodině je to, aby rostl vztah mezi dítětem a rodičem. Je důležité, také věnovat čas vzájemné komunikaci. Za podstatné považují, aby tento čas byl v rodině vybudován podle vzájemné situace, tak aby vyhovoval rodičům i dětem. Má to být čas, kdy jsou všichni členové rodiny pohromadě (Špaňhelová, 2009).

Psychologie chápe prožívání jako bezprostřední subjektivní vnitřní danost psychického jevu na rozdíl od jeho obsahu a „modality“. Každý dobře zná z vlastní zkušenosti fakt, že naše prožívání probíhá spontánně, aniž by od nás vyžadovalo zvláštní úsilí, je nám dáno přímo, samo sebou. Říci o prožívání, že je dáno „samo sebou“, znamená zdůraznit, že je dáno zejména svou vlastní silou. Není vyvoláno aktem uvědomování nebo reflexe (Vasiljuk, 1988). Je důležité, že odstup od prožitků je nutným předpokladem pozorování. Pozorujeme-li duševní jevy, zjišťujeme, čím jsou charakterizovány, a rozvíjíme vhléd do proží-

vané skutečnosti Tento vhléd znamená rozlišit konkrétní jevy, odhalit jejich vzájemné souvislosti a také zjistit, jaký mají dopad na prožívání. Při vhledu zaznamenáváme existenci jevů a podmíněnost jevů a také rozlišujeme proces tělesně zakotveného prožívání (Hájek, 2006).

Školní výsledky ovlivňuje školní výkonnost, což je pojem, který označuje podstatnou složku školní úspěšnosti, projevující se v úrovni víceméně objektivně měřitelných školních výkonů, a dále školní úspěšnost žáka, která v převážné míře vyjadřuje úroveň sociálního hodnocení, které reflektuje skutečnost, jak konkrétní činnost žáka odpovídá požadavkům školy, zatímco školní zdatnost lze chápat jako komplex dispozic, které tuto úspěšnost podmiňují (Hrabal, 1989).

Adolescence je vnímána jako období, ve kterém především stojí před dospívajícím řada vývojových úkolů (Boková, 2011). Což jsou jak potřeby a očekávání společnosti, tak i jeho (dospívajícího) individuální potřeby a očekávání (Macek, 2001). V odborné literatuře bývá jako dospívání, adolescence, označováno období od nástupu puberty do stádia mladé dospělosti (Boková, 2011). Někteří autoři dále toto období člení, hovoří o pubertě (10-15 let) a adolescenci (15-22 let), (Langmeier a Krejčířová, 2006), případně o rané, střední a pozdní adolescenci (Macek, 2003).

Teoretická část nejprve vymezuje rodinu jako takovou. Následně se zabývá rozvodovostí z pohledu mužů a žen, jak tomu bylo dříve a dnes a s tím i souvisejícími statistickými údaji v letech 1950-2011. Druhá kapitola se dále věnuje rozvodům a jejich příčinám a dále činitelům, které ovlivňují rozvodovost, rozvodovostí obecně a rozvodovým obdobím. Třetí kapitola řeší, co se děje po oznámení rozvodu dětem, jejich otázky k rozvodu a vlivu rozvodu na děti. Poslední kapitola popisuje dospívající mládež jako takovou a dále její prožívání a vyrovnávání se s rozvodem svých rodičů a také rozdíly ve vnímání, chování, prožívání rozvodovosti a školních výsledcích v závislosti na pohlaví studentů.

V praktické části je nejprve vymezen cíl výzkumu, tedy hlavní výzkumná otázka, zda a k jakým změnám došlo v oblastech subjektivního prožívání, školního výkonu, chování a komunikace u studentů SŠ v Olomouci, kteří pochází z rozvedených rodin. Dále jsou vytyčeny druhy a metody výzkumu, výzkumný vzorek a v neposlední řadě je popsán průběh výzkumu a sběru dat. Poslední kapitola týkající se výzkumu pojednává o výsledcích výzkumu a závěrečná kapitola práce shrnuje výsledky daného výzkumu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

V této kapitole se budu zabývat rodinou, jako základním sociálním prostředím. Domnívám se, že z hlediska rozvodovosti a jejího vlivu na změnu chování, subjektivního prožívání, komunikaci a školních výsledků je rodina naprostý základ, ve kterém se utváří a definuje osobnost dítěte.

Rodina je jedním z klíčových článků, v němž se experimentuje a učí se soužití s druhými lidmi, osvojuje se umění dialogu s druhým, jedincem tak odlišným a zároveň tak důležitým...Člověk je přece bytost společenská, která potřebuje vztahy a není schopna nekomunikovat (Trélaün, 2005).

Rodina je definována jako sociální skupina tvořena dospělými jedinci obou pohlaví, z nichž dva (partneři) žijí pod jednou střechou a udržují sociálně akceptovatelný sexuální vztah. Součástí rodiny jsou děti zplozené či přijaté dospělými partnery.

Tato skupina jedinců tvoří sociální instituci, kterou drží pohromadě několik vzájemně se posilujících funkcí:

- a) sexuální pohlavní uspokojení dospělých jedinců
- b) reprodukční zachování rasy prostřednictvím biologické reprodukce
- c) ekonomická dělba práce mezi dospělými jedinci podle pohlaví, potřeb a tradice, a mezi dospělé a děti podle pohlaví a věku dítěte
- d) sociální udržení vazeb mezi generacemi tak, aby zůstaly zachovány vztahy a funkce
- e) kulturní přenos kulturních vzorců a rodičů na děti:

-přenos rolí a sociálně přijatelného chování k ostatním členům společnosti v různých sociálních kontextech (tyto role se mění v závislosti na věku a pohlaví dítěte)

-osvojení schopností nutných k fungování v intimním prostředí

-komunikační dovednosti: způsob používání jazyka a neverbální komunikace tak, aby byl obecně srozumitelný a přijatelný pro širší sociální okolí

-usměrnění dětské emoční reaktivity: osvojení pravidel, jak a kdy vyjadřovat emoce (rodina vyučuje dítě prostřednictvím verbální a neverbální komunikace, příkladem a podobně)

f) důležitým úkolem a funkcí rodiny je rozlišit, kdy jeden z členů již není dítětem, moment, kdy dospěl, a je tedy schopen zastávat role a funkce dospělého jedince

g) poslední funkcí rodiny je péče potomků o stárnoucí rodiče (sociální funkce) (Satir, 2007)

Rodina je primární sociální skupinou, tj. tou nejvýznamnější v životě jedince (z důvodu vysoké míry intimity) a rovněž skupinou neformální. Její členové jsou spojeni institucionálně zakotveným svazkem manželství, pokrevnosti nebo adopce a obvykle bydlí společně. V rodině převažují bezprostřední a důvěrné kontakty, podstatné jsou společné zájmy, cíle a plánování budoucnosti, vzájemná pomoc a spolupráce. Každá rodina si vytváří vlastní neformální atmosféru, kterou dává člověku jasně najevo, kdo do ní patří a kdo ne (Celá, 2006).

Rodinu lze tedy označit jako přirozené prostředí, do něhož se člověk rodí, aniž si mohl vybrat jiné a přejímá to, co v něm je připraveno rodiči (Přadka, 1983). Rodina umožňuje jedinci vytvořit pevné vazby, je „tréninkovým prostředím“ pro psychosociální vývoj. V rodině se vytváří důvěra v sebe sama, motivačně volní charakteristiky, postoj k sobě samému, k okolí. Formují se modely chování, dochází k předávání a interiorizaci norem, jedinec se seznamuje se sankcemi, učí se formám komunikace (Celá, 2006).

V určité fázi života, ně, že by rodina ztrácela, naopak po celé dětství a až hluboko do mladistvého věku bude rodina pořád hlavním místem společenského uplatnění, učení i jistoty. Avšak jeho vztah k rodičům a ostatním rodinným příslušníkům se bude vyvíjet, přetvářet, vyzrávat. Je-li v rodině všechno vpořádku, máme někdy dojem, že dítě, které je již ve školním věku, na ni ani nepomyslí, nijak po ní netouží, skoro ji ani nepotřebuje, jako by hlavním polem jeho uplatnění byla jen dětská společnost. Že to je jen povrchní zdání, to nám nejlépe ukáží právě případy rozvodů. Stane-li se domov místem problémů, je rázem po jistotě a vyrovnanosti. Pak si dítě přináší nejistotu i do vztahů mimo domov, nemůže se dobře uplatnit a je zatlačováno do role „rušivého živlu“. Proto také mnohé psychologické studie ukazují, že mezi dětmi z rozvedených manželství je více těch, které mají obtíže se zapojením do skupiny spolužáků a přátel (Márová *et al.*, 1975).

2 ROZVODOVOST

Tato kapitola řeší pojem rozvodovost, která je jednou z hlavních částí této bakalářské práce. Pohled na rozvodovost z hlediska jejího výskytu v minulosti a dnes, pohled na rozvodovost i v závislosti na pohlaví, hledání příčin a činitelů rozvodovosti jsou informace, které vytváří širší náhled na rozvodovost jako takovou.

2.1 Rozvodovost z pohledu mužů a žen dříve a dnes

Svět žen byl v roce 1900 převážně světem slušnosti, jemnosti, přívětivosti, rození dětí, jejich výchovy a služby manželům, v němž byly dobrými kuchařkami a hospodynkami. Od ženy se očekávalo, že svůj svět zaplní domovem, manželem a dětmi. Nejhorší věc, jaká se mohla tenkrát ženě stát, bylo zůstat starou pannou, což bylo stejné jako být společenským psancem. Mnoho žen zvolilo nešťastné manželství jako menší zlo. Dnes mnoho žen raději volí svobodu, pokud je třeba volit mezi manželstvím pro manželství a mezi životem bez manžela. Dnešní ženy se probouzejí a nesouhlasí s tím, aby byly až druhé v pořadí.

Žena roku 1900 potlačovala svou intelektuální stránku, aby se pro manželství hodila. Společnost si vynucovala, aby si muži nebrali za ženy intelektuálky. Jen ty nejodvážnější a nejobrozdruženější se odvážily pokračovat ve vyšším vzdělání. Naopak, muži byli povzbuzováni k co nejlepšímu vzdělání. Dnes mají ženy svobodu volby povolání a součástí sociální etiky jak pro muže, tak i pro ženy je vzdělání.

Ženy na přelomu století měly být v době vstupu do manželství pannami, to se od nich čekalo. Naopak, muži nebyli považováni za dosti mužné, pokud neměli sexuální zkušenosti před manželstvím. Dnes se pohlavní zkušenost před manželstvím v mnoha částech společnosti stává normou (Satirová, 2006).

Přijatelná žena roku 1900 šla z rodičovského domu do manželovy postele. Musela přijmout skutečnost, že její manžel bude mít úplnou vládu nad rodinou, bude její nejvyšší autoritou. V některých státech zákony zakazovaly ženám vlastnit majetek. Pokud šlo o finanční transakce a podporu, závisely úplně na svých manželech, otcích, bratřech a synech. Dnes jsou mnohé ženy hlavami rodin nebo se podílejí na jejich finančním zajištění.

Na přelomu století muži doslova vlastnili své ženy a děti. I manželský slib odrážel vlastnický poměr. Žena měla milovat, ctít a poslouchat svého muže. On pouze sliboval, že ji bude milovat a starat se o ni. Dnes ženy ani děti nejsou legálně majetkem nikoho.

Plánování rodiny a regulace porodů byly dalšími náměty, o nichž jsme věděli málo. Potraty byly nezákonné, velmi nebezpečné a považované za nemorální. Dnes je plánování rodiny široce využívané a mnozí považují regulaci porodů za přijatelnou a žádoucí. Potraty jsou legální.

Kolem roku 1900 byly rodiny velké, dětská úmrtnost vysoká a mnoho žen umíralo při porodu. Mnoho mužů rovněž umíralo v mladém věku následkem řádění nemocí a úrazů. Tyto události měly za následek vysoký počet úplných nebo částečných sirotků. Ženy a děti nemohly obstát samy, bylo třeba druhých manželství. Když jeden z manželů zemřel, očekávalo se od toho druhého, že se znovu co nejdříve vdá (ožení) a založí smíšenou rodinu. Dnes máme ještě více smíšených rodin než předtím. Jsou však spíše důsledkem rozvodů než úmrtí (Satirová, 2006).

2.1.1 Rozvodovost v ČR od roku 1950-2011 v číslech

V roce 2011 bylo rozvedeno 28,1 tisíce manželství, což bylo o 2,7 tisíce méně než v roce 2010. Od roku 1989 jde o nejvyšší meziroční pokles počtu rozvodů s výjimkou roku 1999, kdy se roční počet rozvodů snížil o 8,7 tisíce ve srovnání s rokem 1998. K tomuto poklesu tehdy došlo v důsledku novely zákona č. 94/1963 Sb., který byl upraven zákonem č. 91/1998 Sb., jímž se mimo jiné měnily podmínky pro rozvod.

Téměř 81 % rozváděných mužů a žen se rozvádělo poprvé, tedy mezi rozvedenými muži i ženami bylo shodně 19 % těch, kteří se rozvedli opakovaně. V 72 % případů šlo o první rozvod u obou manželů, u 11 % rozvedených dvojic se jednalo o oboustranně opakovaný rozvod, zbylých 17 % připadá na kombinace, kdy muž se rozváděl poprvé a pro ženu to byl již další rozvod, nebo se muž rozváděl opakovaně a ze strany ženy to byl první rozvod. Zastoupení mužů a žen, které se rozvádí opakovaně se od počátku 90. let 20. století příliš nezměnilo. Návrh na rozvod podává ve dvou třetinách případů žena (Český statistický úřad, 2012).

Z úhrnu rozvedených manželství bylo 56 % s nezletilými dětmi, přičemž před 20 lety byl tento podíl 72 %. Tento pokles nastal mimo jiné v důsledku zákona č. 91/1998 Sb., jímž se upravily i podmínky pro rozvod manželství s nezletilými dětmi. Dále se na snížení podílu rozvedených manželství s nezletilými dětmi podílelo rostoucí zastoupení rozvodů dlouho-trvajících manželství, kdy již společné děti dosáhly zletilosti, a nepochybně se zde odráží také nízká úroveň plodnosti posledních let.

V relaci k počtu sňatků, ze kterých pocházela rozvedená manželství, se v roce 2011 snížila úhrnná rozvodovost, která udává, jaký podíl manželství by skončil rozvodem při zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství v daném roce. V roce 2011 dosáhla úhrnná rozvodovost 46,2 %, což představuje pokles z rekordní hodnoty 50 % v roce 2010, přičemž ale před 20 lety byla úhrnná rozvodovost na úrovni 34,8 % (Český statistický úřad, 2012).

2.2 Rozvody a jejich příčiny

Statistika příčin rozvratu manželství potvrzuje stále čtenější využití obecných příčin (kategorie "rozdílnost povah, názorů a zájmů" a "ostatní") před konkrétně formulovanými příčinami na straně muže či ženy. Uvedené dvě kategorie zahrnovaly v roce 2011 již téměř 89 % případů u mužů i u žen, z toho tři čtvrtiny připadly na prvně jmenovanou. V roce 1991 byla rozdílnost povah, názorů a zájmů příčinou rozvodu u téměř 41 % mužů a žen, kategorie „ostatní“ byla jako příčina rozvodu uvedena u 9 % rozvedených mužů a 10 % rozvedených žen (Český statistický úřad, 2012).

Zaměříme-li se pouze na konkrétně formulované příčiny rozvratu, pak na obou stranách manželské dvojice byla v roce 2011 nejčastěji soudem identifikována jakožto příčina rozvratu manželství nevěra (na straně muže 1 072 případů, tj. 3,8 % a 697, tj. 2,5 % u žen). Druhým nejčtenějším důvodem byl alkoholismus muže či nezájem o rodinu ze strany ženy. Na straně muže soud nezjistil zavinění u necelých 3 %, na straně ženy v necelých 5 % případů. Oproti tomu v roce 1991 soud nezjistil zavinění u 23 % rozváděných žen a pouze u 7 % rozváděných mužů. Mezi konkrétními příčinami rozvratu manželství byla tehdy nejčastější nevěra, a to u mužů (4 341, tj. 14,8 % z celkového počtu rozvodů) i u žen (3 985, tj. 13,6 %) (Český statistický úřad, 2012).

2.2.1 Současné rozpady manželských vztahů a jejich příčiny

Oproti dřívějším dobám existují daleko vyšší očekávání partnerů, aby pro ně vztah byl osobně uspokojivý, mění se hodnotová orientace ve společnosti i morální cítění, více se tolerují mimomanželské vztahy, dostupnost antikoncepce dodává zdánlivý pocit kontroly situace, upadá vliv náboženských kodexů na rodinný život. Tlak na jedince jako na výkonou a konzumní bytost může vést k znejistění ohledně hodnoty rodiny a manželství.

Pravděpodobnost uzavření druhého manželství je vyšší u mužů z více důvodů: většinou nemají děti svěřené do své péče a mají větší výběr mladších svobodných partnerek. U žen je tedy pravděpodobnější, že zůstanou po rozvodu s dětmi sami. Podle výzkumů existuje souvislost i se vzděláním ženy-čím vyšší vzdělání, tím menší pravděpodobnost, že vstoupí do druhého či dalšího manželství (Sobotková, 2007).

Na rozdíl od tradičních, veřejností zastávaných názorů ukazují nejnovější studie, že i rodiny s jedním rodičem mohou dosáhnout kvalitního přizpůsobení a životní spokojenosti. Podle Goldenbergových (1998) se rýsují tři dimenze, které ovlivňují úspěšnou adaptaci na situaci neúplné rodiny s jedním rodičem (myšleno po rozvodu):

- a) vnitřní zdroje rodiny: zahrnují schopnost reorganizovat se a udržet si vnitřní integritu i přes velké změny, které se dějí ve struktuře a fungování rodiny. Osamělá matka si udržuje pocit kontroly a zvládání, hranice v rodině zůstávají zřetelné, nedochází např. k symbiotickým koalicím, komunikace v rodině zůstává funkční.
- b) environmentální stres: záleží také na tom, jak rodina vnímá stres přicházející z jejího vnějšího prostředí a jak efektivní mechanismy zvládání používá (coping patterns).
- c) zdroje v širší sociální síti: jaká je míra a kvalita vnějších zdrojů podpory (přátelé, příbuzní), které je rodina schopná aktivovat.

I v situaci, kdy jeden partner odešel z rodiny, může být snaha osamělého rodiče udržet (nutně pozměněnou) rodinnou identitu a pomoci dětem vyrovnat se se situací úspěšná. Nově vytvořená rodina může rozvinout a udržet si pocit rodinné kompetence, integrity a stability za předpokladu, že má dostatečnou vnější podporu. Záleží samozřejmě také na osobnosti osamělého rodiče a na jiných okolnostech (např. zda jsou děti zdravé či zda mají nějaký handicap) (Sobotková, 2007).

2.2.2 Délka trvání manželství do rozvodu

Od 90. let 20. století se podstatně změnila struktura rozvodů podle délky trvání manželství, když se zvyšovalo zastoupení rozvodů déletrvajících manželství. V roce 1991 se po více než 20 letech od sňatku rozvádělo necelých 13 % ze všech manželství, které byla v tom roce rozvedena, v roce 2001 to bylo už více než 19 % a v roce 2011 představovala manželství trávající více než 20 let už 30 % ze všech rozvodů. Manželství, která trvala méně než 5 let, představovala v roce 1991 více než 33 % rozvodů. Od začátku tisíciletí připadá na

manželství kratší 5 let méně než 20 % rozvodů. Průměrná délka trvání manželství při rozvodu činila v loňském roce 12,9 let. Ve srovnání s obdobím na počátku 90. let minulého století tak vzrostla o téměř tři roky (Český statistický úřad, 2012).

2.3 Další činitelé ovlivňující rozvodovost

2.3.1 Věkový rozdíl a rozvodovost

V příčinách rozvodů tak, jak je popisují soudní statistiky, nebývá velký věkový rozdíl zachycen. Po léta jednoznačně vede rozdílnost povah a názorů, následuje nezájem o rodinu a rozvrat způsobený nevěrou. Přinejmenším na „rozdílných názorech“ se značný věkový rozdíl projevit může. Nelze vyloučit ani hypotézu o růstu závažnosti rozdílných názorů s věkem a s trváním manželství. Během posledních deseti let dvojnásobně vzrostl počet rozvodů u párů, jež jsou spolu více než 25 let. Značnou roli zřejmě sehrává protimluv požadavků formulovaný např. Benjaminem Kurasem (Ciao sexu aneb jak blaho alespoň předstírat. Eminent, Praha 2005): „Teď, když ženy dosáhly značné ekonomické nezávislosti na mužích a už je tolik nepotřebují jako chlebovárci, volí si podvědomě za otce svých dětí muže, kteří jsou spíše měkčí, laskaví, manipulovatelní, poddajní a neprůbojní. Protože ale zároveň mohou sexuálně žít bez obav z nechtěného těhotenství, touží sexuálně po mužích už ne siláckých, ale přece jen ještě nebo již zase nezávislých, dobrodružnějších, důmyslnějších a vtipnějších.“ Jinými slovy, optimální je drsně něžná kombinace protikladů (Novák, 2007).

2.3.2 Rozvody a vzdělání

Analýza rozvodů podle vzdělání je čím dál více ovlivňována možností vzdělání neuvádět, resp. poskytovat tento údaj na dobrovolné bázi. V roce 2011 nejvyšší dosažené vzdělání nevedlo téměř 41 % mužů i žen. Mezi ženami, které vzdělání uvedly platí, že se zvyšujícím se stupněm vzdělání se snižuje zastoupení opakovaných rozvodů. I mezi muži platí podobná závislost, ale není tak silná jako v případě žen (Český statistický úřad, 2012).

2.4 Rozvodovost

Rozvod se v naší společnosti stal zcela běžnou záležitostí. Rozvod nebo jeho perspektivane-li vlastní, pak blízkých, otrásla pocitem bezpečí u většiny lidí (Warshak, 1996).

Jde o soudním rozhodnutím legalizované zrušení manželství. V demografické statistice je za rozvod považován zánik manželství, o kterém zaslala zpravodajská jednotka (soud) statistické hlášení o rozvodu Obyvatel 4-12 příslušnému krajskému soudu a o kterém je ve statistickém hlášení konstatováno, že manželství bylo rozvedeno (Český statistický úřad, 2001). Rozvod manželství a rozpad rodiny představují jedno z nejsvízelnějších období, a to nejen pro přímé účastníky rozvodu, tj. pro rodiče a děti, ale často pro celou širší rodinu. Má své aspekty sociální, etické, právní, emoční a pochopitelně velmi důležité aspekty psychologické. Mnoho autorů řadí rozvod mezi projevy tzv. sociální patologie (Matějček a Dytrych, 2002).

Rozvod manželství jako určité společenské opatření zasahující do života rodiny má rozporný charakter. Na jedné straně má zastavit negativní jevy, které probíhají v podmínkách dlouhodobě disharmonického a konfliktního manželství, a proto ve většině zemí existují více či méně liberální rozvodové zákony. Na druhé straně je rozvod doprovázen celou řadou negativních důsledků, které se projevují v nejrůznějších oblastech života (Matějček a Dytrych, 1999).

Ve většině industrializovaných krajinách míra rozvodovosti stoupá, i když od poloviny 80. let minulého století vykazuje známky ustálení. Když je manželský vztah dostatečně starý, aby v něm byl prostor pro upřímnou vztahovou vazbu, je rozvod jednou z nejbolestivějších zkušeností v životě každého člověka. Byly také nalezeny statisticky významné rozdíly u zkoumání souvislostí mezi zhoršením zdravotního stavu a rozvodem, u onemocnění astmatem, revmatickými záněty, bolestmi hlavy, migrénou, snižuje se odolnost proti bakteriím a virům, prodlužuje se pracovní neschopnost (Novák, 2000). V některých případech je rozvod pozitivním krokem ve vývinu individuálního nebo rodinného života. Mnoho rozvodů je iniciovaných, jestliže dochází k zneužívání/týrání jednoho z partnerů, či už fyzicky, sexuálně nebo verbálně. Ukončení takového svazku je často částí procesu vyzrávání (Ritvo a Glick, 2009).

Rozvod je spíše procesem než událostí a je charakteristický svojí vlastní vývojovou cestou. Ve skutečnosti obvykle reprezentuje jedno ze sérií změn, které začaly manželskou nespo-

kojenost a můžou nebo nemusí skončit opětovným manželstvím. I když je pro některé páry rozvod vzájemným rozhodnutím a relativně osvobozením od viny, u většiny párů se chce jeden z párů rozvést víc jak ten druhý. Pozdější reakce můžou zahrnovat nelítostný boj o děti, peníze, nebo hovory o tom, co bylo zle. Tento boj může posloužit cíli potrestat, nebo se pomstít a nebo může být způsobem, jak zůstat ve spojení s manželem. Mezi mnohými manželi může vztahová vazba (potřeba vědět, kde je ten druhý, pocit jistoty v jeho přítomnosti) přetrvávat dlouho po tom, co se vytratí láska a respekt, což vede ke zmateným pokusům být znovu spolu. Proces vyrovnání se se sebou samým, rozpoznání svojí vlastní účasti na rozpadu manželství a opětovné chození na rande velmi často vyvolává úzkost (Ritvo a Glick, 2009). Dále je také shledán rozdíl v tom, zda se rozchází bezdětné, dávno citově mrtvé manželství nebo manželství s dvěma předškolními dětmi (Novák, 2000).

Rozvod znamená stresovou situaci, která ohrožuje rovnováhu jednoho nebo obou a působí na děti. Rozvod v pojetí zahraničního rozvodového poradenství či terapie není událost, nýbrž proces. Začíná tehdy, když manželé uvažují o rozvodu jako reálné možnosti a končí, když dojde k ustálení samostatného životního stylu. Rozvod v právním smyslu je z tohoto hlediska pouze částí širšího procesu. Uvedený širší proces se skládá ze dvou základních stadií, stadia rozhodování a stadia restruktury. Stadium rozhodování končí rozhodnutím k rozvodu. Stadium restruktury se skládá z pěti dílčích procesů, které probíhají z větší části paralelně. Patří k nim rozvod emocionální, právní, ekonomický, rodičovský a společenský. Končí dosažením nezávislosti na bývalém manželovi a na rozvedeném manželství. Důležité je i dosažení přiměřené spolupráce obou bývalých manželů ve vztahu k dětem, které byly jednomu z nich svěřeny do výchovy (Kratochvíl, 2000). Vše je potom ještě samozřejmě složitější pro toho z rozvádějících se partnerů, který se ztotožňuje s dětmi (Novák, 2000).

Před rozvodem manželství musí být v opatrovnickém řízení rozhodnuto o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu. Pokud spolu i za trvání manželství rodiče nežijí, lze upravit poměry k nezletilým dětem i za trvání manželství. Jde o rozhodnutí, komu bude nezletilé dítě svěřeno do výchovy (popřípadě bude-li stanovena stídadavá, nebo společná výchova), jak bude přispíváno na výživu nezletilého, popřípadě, jak bude stanoven styk s dětmi tomu z rodičů, kterému nebyly svěřeny do výchovy. Rozhodnout musí vždy soud. Řízení může být zahájeno na návrh jednoho z rodičů nebo i bez návrhu. Je samozřejmě výhodné, pokud se rodiče dokážou o těchto otázkách dohodnout a soud rozsudkem jejich

dohodu schválí, je-li v souladu se zákonem a se zájmy dětí. Dojde-li k dohodě, dosáhnou jí většinou rodiče bez zprostředkování a bez mediační pomoci. Někdy k dohodě může napomoci opatrovník nezletilých dětí jmenovaný soudem, ve většině případů sociální pracovníce pověřeného obecního úřadu (Smith, 2004).

Děti rozvedených rodičů, pokud zažily aspoň pár let rodinného klidu, jsou na tom většinou sice o něco lépe než děti svobodných matek, ale zase ne o moc. Spolu se svými rodiči prošly martýriem rozvodu, obdobím nejistoty a úzkostí a díky všemu tomu jim v převážné většině případů zůstal obraz jednoho z rodičů na léta hrubě zkreslen. To ovšem komplikuje a zatěžuje jejich další vztahy. Proto se tak často u těchto lidí i po letech setkáváme se spoustou výhrad k osobnosti rodičů a občas taky s neschopností vytvořit si skutečně silné a nosné citové pouto (Marhounová, 1988).

2.5 Rozvodová období

Lidé, kteří prodělali rodinnou krizi končící rozvodem, prošli poměrně dlouhým obdobím psychické zátěže. Protože jde o proces náročný, je často provázený řadou rozmanitých zdravotních obtíží (Marhounová, 1988).

2.5.1 Předrozvodové období

Plaňava (1989) charakterizuje předrozvodové období jako protahovanou manželskou krizi s narůstajícím rozvodovým potenciálem. Pozoruje se výrazný pokles až vymizení spolupráce v instrumentálních oblastech včetně hospodaření s penězi, vytrácení se intimity včetně sexu a opakující se destruktivní hádky nebo dlouhotrvající nepřátelské mlčení (Plaňava, 2000). Ruší se manželská solidarita i rodičovské spojenectví ve vztahu k dětem. Každý z rodičů si utváří vlastní vztahy s dítětem. Začíná rozhodování o rozvodu (Kratochvíl, 2000).

2.5.2 Rozvodové období

Je to období, ve kterém už došlo k definitivnímu rozhodnutí o rozvodu. K věcným problémům patří rozdělení majetku, řešení bytové otázky, placení výživného, přidělení dětí do péče jednoho z partnerů a úprava styku s nimi u druhého. Je výhodné, když se na většině otázek partneri v terapii kooperativně dohodnou a problémy, jako je např. úprava styku s dětmi a rozdělení majetku, nemusejí být řešeny soudně (Kratochvíl, 2000).

2.5.3 Porozvodové období

Ke specifickým problémům, které jsou vlastně porozvodovým pokračováním manželské konfliktové situace, vede pokračující společné bydlení manželů po rozvodu. Přesto, že soud rozhodne o zrušení práva společného užívání bytu a mělo by dojít k odstěhování toho z manželů, jehož užívací právo soud zrušil, je uplatnění tohoto rozhodnutí závislé na tom, zda je k dispozici přiměřené náhradní ubytování. Často tomu tak není a pak se vynucené společné bydlení stává dlouhodobou zátěžovou situací, s níž je třeba psychoterapeuticky pracovat.

Další otázkou je úprava styku s dítětem pro rodiče, většinou otce, jemuž nebylo dítě svěřeno do péče. Vznikají-li o tom mezi rodiči spory, musí styk upravit soud. Typickým bývá schválení styku s otcem jedenkrát za 14 dní. Je-li možná mimosoudní dohoda, jeví se podle Dytrycha a spolupracovníků (1981) jako nejvýhodnější takový styk, který není přesně vymezen, kdy se může otec s dítětem stýkat (po dohodě s matkou) kdykoliv má na dítě čas nebo kdykoliv to dítě potřebuje. Tím by vlastně ve vztahu k dítěti pokračovala situace, která je příznačná pro normálně fungující rodinu (Kratochvíl, 2000).

Pozitivní i negativní podněty, které působí na rozvedené manžele a jejich děti, vyvolávají nový druh psychické zátěžové situace, kterou musejí všichni aktéři rozvodu řešit. To vše se odehrává v období, jež nazýváme adaptací na rozvod (Matějček a Dytrych, 1999).

Rozvodovou adaptací lze definovat jako relativně dlouhodobý proces vyrovnávání jednotlivce se specifickým stresem, který doprovází rodinný rozvrat a jeho řešení rozvodem manželství. V jejím průběhu by mělo dojít postupně k obnově pocitu životní spokojenosti a vytvoření nového životního stylu. Důležitou roli v procesu porozvodové adaptace hraje psychosociální adaptabilita. Je to individuálně diferencovaná schopnost přizpůsobení a vyrovnání s novou životní situací. Čím vyšší je adaptabilita, tím snadnější, kratší a úspěšnější bývá proces adaptace (Matějček a Dytrych, 1999).

Nedostatečné přizpůsobení se rodičů na porozvodovou situaci se velmi často projevuje v ovlivňování dítěte proti druhému z rodičů. Zejména v těch případech, kdy dítě je ve věku základní školní docházky, kdy průběh jeho učení ve škole není dost hladký a kdy častěji do týdne nastávají konflikty, v nichž rodič, jemuž bylo dítě přiděleno do výchovy, vyžaduje plnění školních povinností v takovém rozsahu, že je to proti vůli a někdy i schopnostem dítěte, stačí málo, aby dítě osnovalo útěk ze situace, kterou chápe jako nevyhovující. Pro

rodiče, který chce dítě získat, se tím otvírá možnost velmi snadného vítězství. Ovšem je to vítězství krátkodobé a zrádné. Přejde pár let a dítě pochopí, že to s ním první z rodičů tehdy zas tak špatně nemyslel, když vyžadoval, aby školních jedniček bylo přece jen o něco víc. Pochopí, že druhý z rodičů jen chytře využil příležitosti, a jestliže se ještě dopustil té chyby, že ve srovnání s předešlými nároky snížil požadavky, je vztah k němu zpečetěn. Vzrostlé dítě mu připisuje odpovědnost za to, čeho nedosáhlo (Marhounová, 1988).

3 OZNÁMENÍ ROZVODU DĚTEM

Nyní popíši tu nejtěžší část, jak pro rodiče, tak pro děti. Je to ta chvíle, od které se začínají mnohé věci měnit. Oznámení rozvodu dětem, najít ten správný čas i způsob, jak jim tuto zprávu sdělit. Dále tato kapitola řeší otázky dětí na rozvodovost, vyrovnávání se dětí s rozvodem, jak tato správa změní pohled dítěte na svět, jak se to odrazí v jeho chování, prožívání.

Oznámení rozvodu dětem je většinou pro rodiče traumatickou událostí. Dětem je nutné říci tuto informaci tak jednoduchou formou, jak jen to je možné hlavně vzhledem k danému věku dítěte. Hlavně teenageři chtějí vědět množství informací. Jestliže má jeden z rodičů mimomanželský poměr, není neobvyklé, že o tom jedno a nebo víc dětí ví. Děti mají ve zvyku si odposlechnout rozhovory a vědí z větší míry, co se děje s jejich rodiči, než si sami rodiče uvědomují. Snaha udržet hlavní důvody rozvodu je nemožné. Dětem je nutné připomínat, že v době, když se narodily, tak jejich rodiče se milovali a že byly chtěnými dětmi. Toto oznámení může pomoci zmírnit dětský strach, že byly nějakým způsobem zodpovědné za rozvod. Děti se také znepokojují nad detaily jejich každodenního života, kdo se bude o nich starat, kde budou moci mít svoje zvířata a zda budou muset opustit svůj domov. Pro většinu dětí je domov a okolí základní částí jejich pocitu sebe sama. Potřebují být ujišťované, že se na ně bude brát ohled a bude o nich postaráno, ať už jsou plány s bydlením jakékoliv (Ritvo a Glick, 2009).

Většina dětí prožívá po rozchodu rodičů tak složité a proměnlivé emoce, že pro dospělé je krajně obtížné jim porozumět. Dnes s očividnou radostí pobíhají a povykují s kamarády, ale za chvíli pláčou a utápějí se ve smutku. Zanedlouho nastane další změna a děti jsou vzpurné a zlobivé. I to, že ticho znamená, že dítě „už se z toho dostalo, nelze předpokládat (Smith, 2004).

„Dítě chce zachovat i problematickou rodinu,“ napsal G. Caplan, psychiatr Rodinného centra v Jeruzalémě, a platí to i u nás. Zároveň je ovšem dítě schopno vcítění a může „radit k rozvodu“, vycítí-li, že si to jemu blízký rodič přeje (Novák a Průchová, 2007).

Ve stovkách výzkumů u nás, a řádově v mnoha tisících výzkumů po celém světě, se potvrzuje to, co zjistil pediater V. Trnka na základě rozsáhlých šetření na sklonku padesátých let 20. století (Trnka V.: Děti a rozvody, Avicentrum Praha 1974): „Rozvod je pro děti ztráta. S tou ztrátou se poměrně dobře vyrovnají, pokud nejsou nikým ovlivňovány a popouzeny a

mají pocit bezpečí, doprovázený silnou citovou vazbou alespoň na jednoho z rodičovské dvojice. Ten by ovšem „kvůli dítěti“ měl zvládnout své pocity křivdy a zmaru, vyplývající z rozvodu. Pomáhá, pokud děti najdou ve svém okolí spolehlivou oporu, třeba i k pokrevně cizímu člověku. Vzhledem k tomu, že tito lidé mohou v neutralizaci vašeho zavržení sehrát klíčovou roli, je dobré s nimi vše pečlivě připravit dříve, než se do akce pustí. Musejí jasně porozumět tomu, jak mohou být děti naprogramovány k zavržení druhého rodiče. Nebudou-li tyto osoby takto předem vybaveny, mohou stížnostem dítěte bezděčně podlehnout a přidat se ke straně, která zavržení podporuje (Warshak, 2003). Škodí rozhodně přetrvávání hádek a sporů mezi rodiči (Novák a Průchová, 2007). Je samozřejmé, že působení psychicky nevyrovnaných rodičů nevede ke kladnému psychickému vyladění dětí a neprobouzí v nich pocity radosti a životního optimismu. Často, aniž by si to takoví rodiče uvědomovali, předávají dětem část své úzkosti a obav. Hovoří se dokonce o „nakažlivosti“ úzkostných postojů. Je tedy nejen v zájmu dospělých, ale také v zájmu jejich dětí, aby adaptace na stres rozvodu a novou porozvodovou situaci proběhla co možná nejrychleji a bez nežádoucích průvodních jevů. Už s ohledem na dopad, který chování nedostatečně či vysloveně špatně adaptovaných dospělých na dítě má, je cílené autoregulační jednání žádoucí (Marhounová, 1988).

Pokud jde o děti, je důležité, abychom se povznesli nad své neshody, jednali spolu během cesty za společným cílem a snažili se ze všech sil minimalizovat hromadění stresových faktorů a jejich dopad na dítě. Není to jednoduchý krok, ale důležitý. Je důležité říci dětem o rozvodu co nejdříve, nejraději ještě předtím, než se jeden z rodičů odstěhuje. Nejlepší je společné sdělení. Starší děti se budou ptát na vaše důvody. Můžete jim říkat pravdu, aniž byste někomu ubližovali nebo druhého vykreslovali ve špatném světle (Colorosová, 2008).

Kamarádům a učitelům budou děti o rozvodu lhát, i o tom, co se doma děje. Snaží se přesvědčit samy sebe a mladší sourozence, že rodiče to tak nemyslí nebo že určitě změní názor. Často se vztekají na kohokoli a cokoli. Školní výsledky se obvykle zhoršují, protože děti se utápějí v marných nadějích, nebo jsou tak naštvané a zoufalé, že se v žádném případě nemohou soustředit na nic jiného, než že se jim svět hroutí pod nohama. Jestli se navíc rodiče stále hádají, mohou být děti agresivní a nepřátelské. Děti jsou často netečné a stěžují se protloukají životem. Každá sebemenší změna jim připomíná, že rozvod je skutečný. Odehrává se přímo před jejich očima a ony s tím nemohou vůbec nic udělat. Důležitý je respekt k dětským pocitům, i když je vyjadřují nevhodným způsobem, mluvíte o nich a po-

mozte svým dětem najít jiné způsoby, jak pocity vyjádřit odpovědně a konstruktivně. Když budete jejich pocity zlehčovat či popírat, ukryjí je do svého nitra, kde se s velkou pravděpodobností budou hromadit a otráví dětský pohled na svět. Děti se začnou bát vyjádřit určité pocity, až nebudou spontánně vyjadřovat žádné, pokud si nejprve u rodičů neověří, že budou schváleny. Naučí se odsouvat či skrývat svůj strach, bolest, lítost a zlost, protože takovéto emoce narušují vzájemný citový vztah s rodiči. Naučí se nedůvěřovat ostatním a manipulovat s nimi stejně, jako bylo manipulováno jimi. Nakonec je přemůže zlost a křivda, protože jim nikdo nenaslouchá a nestará se o ně. Pak se stává to, že z dítěte vyroste buď přehnaně samostatný člověk, který se bude vyhýbat větší intimitě a citové blízkosti, nebo naopak citově závislý člověk, který bude neustále hledat někoho, u koho se bude cítit v bezpečí a milován (Colorosová, 2008).

Mezi faktory ovlivňující reakci dětí na rozchod rodičů patří i ty, jež souvisejí s jejich osobností. Některé děti jsou houževnaté a umějí se vyrovnat s potížemi, bývají nezávislé, ale přesto dokážou vyhledat lidi, u nichž najdou podporu. Tyto děti se s rozchodem rodičů vyrovnají patrně dobře, ale někdy také obratně skrývají své pocity, zejména když chtějí ochránit jiné členy rodiny. Na opačném konci spektra stojí děti, které ztratí veškerou sebevěru a vnímají situaci jako nespravedlivou. Případají si opuštěné a zoufalé, ale jsou očividně hluboce nešťastné (Smith, 2004).

Z. Matějček prokázal, že se děti nejhůře vyrovnávají s rozvodem rodičů v době kolem puberty, tj. v době středního školního věku. U chlapců je pravděpodobnější reakcí smutek, neurotické projevy nebo jiné poruchy chování (Novák a Průchová, 2007). Někteří chlapci jsou velmi citliví. Problémy jiných chlapců nesouvisejí primárně s rozchodem rodičů, ale s tím, že zůstávají žít s matkou, zejména žijí-li v domácnosti plné žen. Téměř každý druhý otec bezprostředně po rozvodu zpřetrhá svazky se synem a chlapec tak zůstává bez vzorového modelu, pokud do rodiny nepříjde nový partner. Chlapcovy pokusy o projevy mužnosti jsou interpretovány jako agresivní chování. Chlapci také obtížněji než dívky přijímají nového partnera matky a častěji mají problémy v soužití s ním (Novák a Průchová, 2007). Chlapec také nemůže otevřeně projevit svůj smutek z otcova odchodu, chlapci přece nepláčou! Pokud okolí nerespektuje jeho mužskou identitu, je takřka nemožné, aby respektoval sám sebe. Situaci chlapců bohužel obvykle neřeší ani bydlení s deprimovaným otcem, který někdy příliš pije nebo je plný úzkosti a nedokáže pomoci synovi v období dospívání. Mnozí otcové nedokážou dát najevo blízkost a porozumění, mnozí zůstávají dlouho v práci a od

děti očekávají, že připraví jídlo a uklidí v domě. Otcové, od nichž odešla žena, se někdy vyjadřují nepěkně o bývalé manželce, kterou syn miluje a postrádá. Mnozí otcové nejsou pro syny oporou a nepomáhají jim rozvinout sebedůvěru způsobem, který je pro dítě nenahraditelný (Smith, 2004).

Dívky se snaží proti rozvodu častěji v rámci svých omezených možností bojovat (Novák a Průchová, 2007). Navíc mají poněkud snadnější postavení, protože pravděpodobně zůstanou s matkou, která je jejich vzorovým modelem, a pravděpodobně se jim dostane soucitné odezvy, jsou-li sklíčené (Smith, 2004).

S Matějčkovými názory koresponduje i v zahraničí v daných souvislostech často citovaný J.S. Wallerstein. Uvádí, že velmi malé děti trpí následky rozvodu obvykle méně než děti větší. Negativní, vědomí ohlas této situace začíná již v předškolním věku. Hrozí pocity úzkosti, deprese, nejistota, zklamání, delikvence, drogy, sexuální promiskuita, strach z budoucnosti (Novák a Průchová, 2007).

3.1 Děti a jejich otázky k rozvodu

Dítě by mělo být o rozvodu informováno věcně, bez katastrofického podtónu a se zdůrazněním toho, že neztrácí lásku ani jednoho ani druhého z rodičů. Iniciátorem této informace by měl být ten, do ji dokáže sdělit civilněji, tj. bez pláče, nadávek, výčitek a dalších projevů smutku a neštěstí. Dítě má být informováno nejpozději v situaci, kdy o rozvodu jeho rodičů vědí lidé v okolí, ti, s nimiž se stýká, a kdož by mu mohli třeba i nešťastnou náhodou říci, co a jak. Hrubé a degradující sdělení může mít samo o sobě horší dopad než přiměřeně a taktně sdělená skutečnost. Navíc již tak křehká důvěra dítěte v dospělé by neměla být podrobována dalším zkouškám. Vlastní informace by měla obsahovat následující prvky:

Rozvod je důsledkem toho, že se rodiče již nemilují. Není to vina dětí. Stává se to.

Oba rodiče své děti milují, rozvod na tom nic nemění.

Děti budou bydlet u jednoho z rodičů a druhého budou pravidelně navštěvovat. Oba rodiče s tím takto souhlasí a ani jeden si nepřeje, aby se děti přestaly stýkat s rodičem druhým.

Rozvod je trvalým rozchodem rodičů. Rodiče spolu již nebudou žít. To je velká změna. Co se nemění je jejich vztah k dětem. Dá se říci: „Přestáváme být manžely, zůstáváme rodiči.“

My rodiče víme, že děti si rozvod nepřejí a chtěly by takovému řešení zabránit. Nejde to. Naše rozhodnutí je definitivní a nikdo na něm již nic změnit nemůže.

Děti mají své dětské starosti, dospělí zase „dospělé“ starosti. Děti nemohou řešit starosti rodičů. Oba rodiče si přejí, aby děti milovaly jak otce, tak i matku. Co je mezi rodiči, to si vyřeší sami.

Období, které prožíváme, není lehké pro nikoho. Pro děti je těžké. Rodiče se jim budou snažit pomoci a nedělat vše jeden druhému ještě těžší.

O dětech i o tom, co je nezbytné, se rodiče vždy domluví. Nepřeje si, aby děti vyřizovaly „vzkazy“ od jednoho druhému (Novák a Průchová, 2007).

Je velice důležité, jakým způsobem rodiče dětem oznámí, že se chtějí rozvést. Rodiče by měli odpovídat na všechny otázky dětem a ujistit je, že je budou milovat i potom, když se rozvedou. Reakce dítěte na rozvod závisí na jeho věku a také schopnosti, jak pochopí a zpracuje to, co se kolem něj děje. Jinak prožívají rozvod batolata a jinak děti v pubertě (Penčák, 2010).

3.2 Vliv rozvodovosti na děti

Hodně stresující je pro děti to, že rozvod otřese něčím, co děti považují za samozřejmost, co je pro ně zdrojem pohody a jistoty, že rodiče budou nablízku. Děti v této situaci zažívají směs různých pocitů, jsou nešťastné, protože ztrácejí rodinu, dennodenní přítomnost a pozornost rodičů, jako jediný zdroj lásky a stability, který doposud znaly. Často se chovají a tváří, že se nic neděje, rozvod si nepřipouštějí a doufají, že to vše odejde a vrátí se zpět do starých kolejí. Když nastane reálná situace a rodiče se rozvádějí, až potom si začnou uvědomovat, že to není jen sen, jsou smutné, osamělé, pláčou, nebo se naopak zlobí. Zlobí se na sebe i na rodiče, protože mnohé z nich si myslí, že rodiče se rozvádějí kvůli nim. Děti také prožívají pocity obrovského strachu z neznámého, z toho, co jim přinese budoucnost. Bojí se, že se nebudou moci vídat a setkávat s jedním z rodičů. V konečném důsledku dítě přijme fakt, že rozvod byl nevyhnutelný a že rodina byla rozdělena. Na situaci si budou muset zvyknout.

U dětí, které prožily rozchod či rozvod rodičů, je až třikrát větší pravděpodobnost výskytu emočních potíží a problémů s chováním než u běžné populace. V naprosté většině případů je však velmi vzácné, že by došlo pouze k ojedinělé události (konfliktu) mezi rodiči před jejich vlastní rozlukou či rozvodem.

Se separací rodičů nastupují změny ve finanční situaci rodiny a nezřídka i změna domova školy. Uvedené změny a vypjaté emoce mohou vést ke vzniku psychického onemocnění. V důsledku rozbití předchozího rodičovského systému a emočních vazeb se bezprostředně po separaci rodičů může zhoršit i rodičovská péče o dítě. To se může stát dlouhodobým problémem, pokud rodič, kterému bylo dítě svěřeno do péče, včas neobnoví nebo nezajistí klidné zázemí a náležitou rodičovskou péči. Stejně tak problematické je, jestliže se dítě stane pro rodiče oporou, která mu má pomoci překlenout obtížné období. Taková závislost rodiče na dítěti může dítěti značně ztěžovat zvládnutí úkolů spojených s jeho vlastním vývojem.

Častým a smutným důsledkem rozchodu rodičů jsou pokračující neshody mezi nimi, které se oficiálně týkají dohody o kontaktu s dětmi a finančních záležitostí, ale ve skutečnosti se jedná o pokračování jejich konfliktu. V rámci tohoto konfliktu mohou mnoha způsoby bojovat o náklonnost a loajalitu dítěte (Elliott a Place, 2002).

Když děti čelí bolesti z rozchodu rodičů, reagují stejně jako na kteroukoli jinou bolestnou událost. Na počátku převládá pocit, že jejich svět se hroutí, zažívají úzkost, strach z budoucnosti. Jejich zármutek nad ztrátou rodiny je obvykle doprovázen strachem o rodiče, kteří jsou v tíživé situaci, a zmatkem z toho, že jejich loajalita k oběma rodičům vyvolává problémy (Elliott a Place, 2002).

Bylo také zjištěno, že období kolem 9 let není nijak psychologicky němé, ale že děti, aniž by to na nich bylo příliš zřetelně vidět, jsou zraňovány rozpadem rodiny a že důsledky toho se projevují často až v pubertálním či postpubertálním období a ovlivňují výrazně vztah k ženské a mužské autoritě a koneckonců i vztah k budoucímu manželskému partnerovi. Není náhodou, že velmi mladé dvojice, které se brzy po sňatku rozvádějí, zažily během svého dětství většinou bouřlivý rozvod rodičů (Matějček a Dytrych, 1999).

4 DOSPÍVAJÍCÍ MLÁDEŽ

Poslední kapitola teoretické části se zabývá dospívající mládeží, kterou řadíme do vývojového období označeného adolescenti. Toto období ve věku 15-18 let je popisováno mnohými autory. Já jsem se pro tuto část i pro tuto práci nechala inspirovat Marií Vágnerovou (2005) a Janou Marhounovou (1988).

Dospívání je tedy proces, při kterém v poměrně krátkém časovém úseku, dochází k zásadním změnám v oblasti fyzického, psychického a sociálního vývoje jedince (Boková, 2011).

Období dospívání je přechodnou dobou mezi dětstvím a dospělostí. Zahrnuje jednu dekádu života, od 10 do 20 let. V tomto období dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické a sociální. Mnohé změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždycky je významně ovlivňují psychické a sociální faktory, s nimiž jsou ve vzájemné interakci. Průběh dospívání je závislý na konkrétních kulturních a společenských podmínkách, z nichž vyplývají požadavky a očekávání společnosti ve vztahu k dospívajícím. Adolescenti usilují o co nejranější získání větších práv a svobody rozhodování, ale povinnosti a zodpovědnost dospělosti přijímají jen velmi neochotně (Vágnerová, 2005).

Pozdní adolescence zahrnuje dalších pět let života, trvá přibližně od 15 do 20 let, s určitou individuální variabilitou, zejména v oblasti psychické a sociální. Vstup do fáze pozdní adolescence je biologicky vymezen pohlavním dozráním, v této době obvykle dochází k prvnímu pohlavnímu styku. Pozdní adolescence je především dobou komplexnější psychosociální proměny, mění se osobnost dospívajícího i jeho společenské pozice. Důležitým sociálním mezníkem je ukončení profesní přípravy, následované nástupem do zaměstnání, resp. volbou dalšího studia. S tím je spojeno dosažení či oddálení ekonomické samostatnosti, které dosahují nejdříve lidé v dělnických profesích a nejpozději vysokoškoláci. Přijetí specifické adolescenční kultury a stylu života vrcholí na počátku tohoto období, sdílení stejných zážitků a hodnot slouží jako potvrzení příslušnosti k věkově vymezené skupině, k potvrzení sociální identity (Vágnerová, 2005).

Emancipace z infantilní závislosti na rodinu je obvykle dokončena, vztahy s rodiči se stabilizují a zklidňují. Rozvíjejí se i vztahy s vrstevníky, především v oblasti partnerství. V 18

letech dosahuje adolescent plnoletosti, která není chápána jen jako právní charakteristika, ale funguje zároveň jako jeden ze sociálních mezníků dospělosti (Vágnerová, 2005).

Adolescenti umí uvažovat hypoteticky, dostávají se do stadia formálních logických operací. Nový způsob uvažování umožňuje přemýšlet o budoucnosti. Úvahy adolescentů jsou flexibilní, nejsou zatíženy zkušeností, a proto občas uvažují až příliš radikálně. V době dospívání se zlepšuje metakognice, odhad vlastních schopností a dovedností bývá přesnější. Dospívající používají účinnější paměťové strategie jak v oblasti zapamatování, tak vybavování. V souvislosti s hormonálním dozráváním se mění citové prožívání, emoční reakce mohou být méně přiměřené a značně proměnlivé. Dospívající bývají vztahovační a přecitlivělí. Postupně dochází ke stabilizaci emočního prožívání. Rozvíjejí se volní vlastnosti, zejména vytrvalost, postupně i schopnost sebeovládání (Vágnerová, 2005).

V průběhu dospívání se mění názor na jiné lidi, proměnou prochází i sebepojetí, dospívající odmítá podřízené postavení. Adolescent se postupně odpoutává od rodiny, ale tato emancipace nevede ke zrušení citového vztahu k rodičům, spíš k jeho proměně. Dospívající nechce být jako rodiče, snaží se od nich odlišit. Potřebu odlišení posiluje pocit, že rodiče nejsou tak dokonalí, jací se zdáli být dříve. Dospívající jsou k rodičům kritičtí, odmítají formální rodičovskou autoritu. Mění se postoj ke škole, dobrý výkon přestává být cílem a stává se prostředkem. Dochází k diferenciaci v oblasti profesní přípravy a s tím souvisejícího sociálního postavení. Pro dospívající mají čím dál větší význam vrstevníci, s nimiž se ztotožňují. Skupinová identita jim slouží jako zdroj jistoty, představuje přechodnou fázi v rozvoji individuální identity. Roste význam dyadických přátelských vztahů a v období starší adolescence i partnerství. Teenageři však nejsou pro trvalejší partnerský vztah ještě dostatečně zralí, totéž platí pro manželství a rodičovství. Adolescent je postupně stále víc akceptován jako dospělý, ale také se od něho vyžaduje chování, které by dospělosti odpovídalo. V pozdní adolescenci se mění i role, sociální dospělost signalizuje nástup do zaměstnání (Vágnerová, 2005).

Období dospívání považují někteří za nejhorší dobu, zejména u děvčat. Děti v této věkové skupině jsou nepochybně velmi rizikovou skupinou. Dospívající mladí lidé jsou velmi zranitelní, protože se rmoutí stejně jako děti, ale současně už začínají chápat svět dospělých, neboť se sami považují za dospělé. Obávají se také, zda dokážou v budoucnosti navázat důvěrné vztahy a zda budou někdy šťastní. Někdy se distancují od domácí situace a hledají pocit sounáležitosti ve skupině vrstevníků. To je sice normální a zdravé vývojové stadium,

jsou-li rodiče na blízku, ale v rozvodové situaci to může být zdrojem velkých potíží (Smith, 2004).

Reakce na tak zátěžovou situaci, jakou je právě situace rozvodová, samozřejmě závisí na celé řadě faktorů, mezi nimiž jistě hraje důležitou roli pohlaví, věk, množství a kvalita ostatních citových vazeb i specifická charakteristika osobnostních rysů (Marhounová, 1988).

4.1 Prožívání a vyrovnávání se s rozvodem u dospívajících

Představte si všechny možné reakce mladistvých, znásobte je rozumovými schopnostmi dospělého a nestálým emocionálním stavem teenagera a máte normální chování dospívajícího, který se musí vyrovnat s rozvodem rodičů. Adolescenti už jsou skoro dospělí a vynořují se jako oddělené, nezávislé osobnosti s vlastní identitou a hodnotami. Jsou schopni porozumět rozvodu, ale byli by raději, kdyby se jím nemuseli zabývat teď, když mají tolik vlastních starostí. Navenek to vypadá, že se jich rozvod moc nedotýká, protože jsou tolik zabraní do svých vztahů mimo rodinu. Často popírají, že mají s rozvodem rodičů vůbec něco společného. Někdy reagují podrážděně s poukazem na to, že rodiče svůj vztah nezvládli, a nemají jim tedy co mluvit do života. Roste riziko útěků a úniků z domova (Procházková, 2006). Starší adolescenti už za sebou nejspíš budou mít řadu konfliktů s rodiči, které rozvodem jen narostou. Emoce jsou rozbouřené a nálada se prudce mění a neovladatelně přeskakuje mezi smutkem, zlostí, lehkomyšlností a trápením. Teenageři se mohou snažit využívat oba rodiče a chtít po nich nesmyslné věci. Své myšlenky a pocity často sdílí s blízkými kamarády, zatímco před dospělými se uzavírají. Mohou své chování přehánět až do extrémů. Jejich normální touha po nezávislosti může nabývat na intenzitě, jak se budou méně zaměřovat na rodinu a víc času trávit s kamarády. Někteří se také mohou stáhnout do otupující deprese nebo se snažit své trápení utopit v drogách, alkoholu či jídle. V naději, že budou někam patřit, se mohou přidat k pouličnímu gangu či náboženské sektě. Mohou se dostávat do konfliktu se zákonem. Nebo naopak brojí proti nespravedlnostem v každodenním životě a přísahají, že k sobě nikdy nikoho tak blízko nepustí a že se nikdy neožení/nevdají (Colorosová, 2008).

Dospívající se často cítí uvěznění mezi dvěma mlýnskými kameny, nebo naopak cítí potřebu se přidat na stranu toho rodiče, který rozchodem víc „trpí“. Bojí se od rodičů odejít, aby jim mohli být neustále oporou. Nové povinnosti a starosti je mohou vyčerpávat-

zodpovědnost za mladší sourozence, za chod domácnosti, pocit, že se musí starat o rodiče. Domácím problémům mohou chtít utéci do vlastního domova, který si založí s přítelem či přítelkyní, aby se chaoticky pokusili vytvořit novou, stabilní rodinu (Colorosová, 2008).

Adolescenti si rodinné problémy velmi dobře uvědomují a potřebují, abyste jim otevřeně a upřímně řekli, co se děje. I když se snaží získat vlastní nezávislost, potřebují vědět, že i v těchto časech zmatku a ztráty se na vás mohou spolehnout, že jim věnujete čas, lásku a optimismus (Colorosová, 2008).

S rozvodem rodičů se setká jen menší počet dospívajících, jelikož k většině rozvodů dochází, když jsou děti menší (rozvody bývají nejčastější, když je dětem čtyři až sedm let). Pokud však k němu v tomto období dojde, reakce dospívajících se obvykle velmi liší. Na jedné straně se někteří adolescenti s rozpadem rodiny vyrovnávají lépe než menší děti. Pracují totiž na osamostatnění a vymaňují se z rodinných vztahů, proto nepotřebují tolik vedení a péče jako mladší děti. Někteří se s rozvodem úspěšně vyrovnávají tím, že se od napětí ve vztahu rodičů distancují a více se věnují svým vlastním cílům a plánům do budoucna. U těchto dospívajících představuje největší obavu vlastní budoucnost. Zejména se často obávají, že selhání rodičů ovlivní jejich schopnost mít dobré manželství nebo úspěšně zvládnout studium na vysoké škole. Stejně jako u dětí pozdějšího školního věku platí i u dospívajících, že pokud nemají svobodu věnovat se svým vlastním zájmům, ale jsou zatahováni do konfliktů loajality („věrnosti“) a cítí se být tlačeni k tomu, aby se postavili na stranu jednoho z rodičů nebo se pro jednoho z nich rozhodli, mívají problémy.

Povzbudivé je, že někteří adolescenti vykazují v reakci na rozpad manželství pozitivní urychlení vývoje. Tito mladí lidé v průběhu rodinné krize svým rodičům i mladším sourozencům pomáhají. V jejich konstruktivní účasti na rodinném rozhodování, pomoci s domácími pracemi a vytváření stabilních, pečujících vztahů k mladším sourozencům lze vidět jejich vlastní zralost a schopnost empatie. Tento posun se však vyskytuje zřídka, navíc bývá doménou dcer (Teyber, 2007).

Mnoho dospívajících zpočátku pociťuje rozvod jako zradu. Výzkum odhalil, že kolem třiceti procent dospívajících se s hněvem snaží vymanit z rodiny. Doma tráví co možná nejmeně času a aktivně se vyhýbají domácím činnostem a komunikaci s členy rodiny. V případě absence kontroly či dohledu rodičů nezřídka dochází k závažným problémům. Dospívajícímu pak hrozí nebezpečí, že se zaplete s vrstevníky, pro něž je příznačné spole-

čensky nežádoucí chování spojené s trestnou činností, pitím alkoholu, užíváním drog, neúspěchem ve škole či předčasně zahájeným sexuálním životem.

Jiní dospívající mohou upadnout do deprese, stranit se vrstevníků a přestat fungovat v rámci rodiny nebo ztratit plány a ambice do budoucna (Teyber, 2007).

Rozpolcenost je nejčastější a nejhorší pocit dětí a mladistvých během rozvodu a po něm. Když dítě dlouho ovládá, začíná trpět psychickými poruchami. Takový pocit rozpolcenosti v dítěti a v mladistvých vzniká, protože si myslí, že se musí rozhodnout mezi matkou a otcem (Ballnik, 2012).

4.2 Rozdíly ve vnímání, chování, prožívání rozvodovosti a školních výsledcích v závislosti na pohlaví

Dopad rozvodovosti na životy dospívajících studentů a studentek je vždy kulturně, časově, politicky, ekonomicky aj. podmíněn a to je v každé zemi trochu jinak.

Kromě věkových rozdílů v reakci na rozvod zaznamenáváme i reakce dané pohlavím. Studie ukazují, že problémy způsobené manželskými konflikty, rozvodem a životem v péči matky bez asistence otce mohou mít u chlapců podstatně závažnější dopad než u dívek (Teyber, 2007).

Chlapci žijící s matkou samoživitelkou mívají více problémů s adaptací než dívky ve stejném typu rodiny a děti v úplných rodinách. Bývají více odkázáni na pomoc rodiče, v pozdějším věku jsou agresivnější a neposlušnější (Matějček a Dytrych, 1999). Ve srovnání s dívkami mají větší problémy s chováním ve škole i doma, obtížněji vycházejí se spolužáky a mají i horší následky. Mezi problematickým chováním chlapců v rodinách vedených matkou bez výraznějšího vlivu otce a lepší adaptací chlapců v rodině s oběma rodiči existuje rozdíl, který se časem ještě prohlubuje. Dochází k tomu proto, že chlapec po odchodu otce ztrácí vztažnou osobu, se kterou se ztotožňuje. Současně přichází o důležitý zdroj kázně. Pro matku je situace náročnější, více se na chlapce zlobí. Chlapci bez citově angažovaného otce jsou více odkázáni na druhé a mají větší problémy s hledáním vlastní identity. Také se v chlapeckém a později i dospělém věku potýkají s větší osobní nejistotou. Někteří chlapci z rozvedených rodin obtížněji navazují kamarádství s vrstevníky, dosahují i horších sportovních výsledků. Bývají dětinštější, hrají si pouze s děvčaty nebo mladšími dětmi. Chlapci, jejichž rodiče se rozvedou později, mívají sklon ke vzpurnému

jednání vůči dospělým autoritám. Bývají i agresivní a impulzivní. Poslední vědecké poznatky prokázaly, že vyšší agresivita u chlapců má příčinu v mozkové struktuře a biologické předurčenosti k vyšší aktivitě než dívky. Geneticky a kulturně podmíněné faktory vedou k soutěžení a vyšší míře agresivity (Teyber, 2007). Některé osamělé matky vychovávající syny staví je postupem let do role manželů. Tím jim jednak přidělují pravomoc, která jim nepatří, jednak jim takovým zatěžováním upírají dětství. Činí z nich dospělé, přestože jde o děti. Tento způsob výchovy je velmi nebezpečný. Chlapec je záhy vedoucím činitelem neúplné rodiny, matku staví do podřízené role a v klíčových situacích životního rozhodování neposlouchá její rady s náležitou pozorností. Takový hoch také velmi nerad přijímá nového dospělého člena rodiny. Na matku žárlí a pochopitelně vidí v jejím eventuálním životním partnerovi vážné ohrožení své role. Takto vychovávaní synové bývají překážkou při rozhodování matky o uzavření dalšího sňatku. Defekt výchovy se nakonec vymstí v chlapcově dospělosti, kdy ve své vlastní nově založené rodině někdy až despoticky vyžaduje podřízené chování všech ostatních (Marhounová, 1988) a na ženu pohlíží jako na cosi nižšího (Ballnik, 2012).

V přechodu z adolescence do dospělosti jde u synů jednak o to, aby našel svou životní partnerku, jednak o to, aby objevil a ujasnil si svou orientaci, pokud jde o povolání (Ballnik, 2012).

Dva roky po rozvodu bývají dívky v rodině vedené matkou stejně dobře adaptované jako dívky v úplné rodině. S nástupem dospívání však mezi samotnou matkou a dívkou často dochází k rostoucímu konfliktu, který dosahuje úrovně konfliktu mezi matkou a mladším synem. U dospívajících dívek se navíc k rostoucímu konfliktu ve vztahu s matkou často přidávají i problémy s milostnými vztahy, zvláště pokud se v jejich životě aktivně neangažuje otec. Matka není schopna účinně zajistit kázeň a dětem se ze strany rodičů nedostává bedlivého dohledu a kontroly. Tyto dívky pak mají sklon k brzkému navazování sexuálních kontaktů, navíc s větším počtem partnerů než dívky z úplných rodin. Také se u nich projevuje tendence k častějšímu uzavírání sňatku, který nezřídka opět vede k rozvodu. Tyto obtíže v heterosexuálních vztazích, spolu s horšími studijními a pracovními výsledky u dospívajících dívek než u chlapců často přetrvávají až do rané dospělosti.

Nepříznivý dopad ztráty otce se samozřejmě neprojevuje jen u chlapců.

Nepříznivé okolnosti obdobného rázu vznikají i u dívek. Jejich problémy se však projevují až v dospívání. Konkrétně se jedná o potíže s navazováním uspokojivých milostných vztahů. Odborníci zjistili, že dívky bez otce přistupují k mužům s přílišným sebevědomím, sexuální život zahajují v poměrně časném věku, mívají více sexuálních partnerů než dívky, v jejichž životě je otec aktivně zapojen. Tyto problémy s heterosexuálními vztahy v období dospívání se přenášejí i do počátku dospělosti a manželství. Tyto ženy mívají nestabilní, neuspokojivé manželství, zpravidla končící rozvodem. Jde o to, že vztah otců rozhoduje u dcer o tom, jaký obraz muže si vytvoří ve svém nitru. Jak dcery vnímají otce, jaký vztah k němu prožívají, zda a jak si je ceníte, jak zakouší své silné stránky a jaké spory s nimi vydržíte, podle toho se u nich rozvíjejí schopnosti komunikace a jednání s dalšími muži. Jen pokud si mohou vnitřně vytvořit pozitivní obraz mužů, mohou se jako nastávající mladé ženy odhodlat vykročit z rodiny. Jestliže otcové jsou svým dcerám oporou v jejich ženské identitě, budou jako dospělé schopny sexuality bez úzkostí a budou mít stabilní obraz žen v sobě samých (Ballnik, 2012).

Naopak dcery bez otce mají sklon si vybírat sobeckého, nezralého, sebestředného a necitlivého manželského partnera. Výběrem takového partnera si nevědomě potvrzují předpoklad, že „muži jsou k ničemu (Teyber, 2007).“

I když se zdá, že chlapci se s následky rozchodu rodičů vyrovnávají hůře než dívky (Block *et al*, 1981), dívky ve věku dospívání prožívají v průměru hůře a obtížněji, když jsou odděleny od matky (Kalter *et al*, 1985). Dobrý vztah s jedním či oběma rodiči může u dítěte zmírnit následky separace rodičů (Emery, 1982). Způsob, jakým se s rozchodem vyrovnávají rodiče, je hlavním faktorem, který ovlivňuje způsob, jak se s rozchodem vyrovná dítě (Guidubaldi a Perry, 1985) a do jaké míry si ponese strach ze selhání vztahu i do své dospělosti (Elliott and Place, 2002).

Po rozvodu bývá více vzteku a neshod pozorováno mezi syny a mezi synem a dcerou než mezi sestrami. U dětí postrádajícího otce se kromě intelektového a studijního deficitu projevují i problémy osobnostního a společenského. Výzkum odhalil více sporů mezi syny a mezi synem a dcerou než mezi dcerami. Starší dcera se v rozvedených rodinách ujímá učitel-sko-pečovatelské role, stará se o mladší sestry a lépe s nimi vychází. K těmto odlišnostem možná dochází proto, že chlapci mívají obtížněji zvládnutelnou povahu a že dívky jsou vedeny k větší spolupráci a empatii. Z těchto důvodů je však chlapce účinně káznit, jednat s nimi důsledně, dávat jim řád a vést je (Teyber, 2007).

Některé děti mají také pocit, že je otec odmítl, a začnou nenávidět všechny muže nebo trvají na tom, aby matka nenechala otce v domě. Většina dětí si dělá velké starosti o oba rodiče a často o ně projevují větší zájem než rodiče o ně. Kromě smutku a úzkosti prožívají také obavy z toho, že je tlačí do pozadí děti nového partnera nebo přímo nový partner. Dospívající mladí lidé mohou cítit rozpaky nad očividným sexuálním vztahem rodičů a novým partnerem (Smith, 2004).

4.2.1 Dopad rozvodovosti na subjektivní prožívání dítěte

Emoce nebývají přehledné a nemívají přímý vztah k příčinám a následkům. Mnohé děti prožívají stejné situace, ale pro klid mysli a z hlediska dlouhodobých důsledků je důležitý způsob, jak se s nimi vyrovnávají. Příkladem mohou být děti, které nechtějí udržovat kontakty s nepřítomným rodičem. Tyto děti jsou mnohem náchylnější k rozporuplným pocitům, jsou uražené a rozzlobené, ale zoufale si přejí zase se vidět s tátou, usmířit se s ním, milovat a být milováni.

Pocit ztráty, s nímž se musí vyrovnat většina dětí, může ovlivnit mnoho různých oblastí jejich života. Dítě přestává být v denním kontaktu s jedním rodičem a často dochází i k odpovídajícímu omezení styku se členy širší rodiny. Děti možná přišly o rodinný dům, o školu, kamarády a oblíbené činnosti ve volném čase. Méně hmatatelné je ztráta jistoty: dítě přišlo o zázemí úplné rodiny, s obtížemi se dívá kupředu a jeho sebevědomí rychle klesá (Smith, 2004).

4.2.2 Dopad rozvodovosti na školní výsledky dítěte

Co vidíme velmi často po rozvodu či během něj u dětí je špatná školní výkonnost. Projevuje se pochopitelně ve zhoršeném prospěchu, přestože dítě předtím dobře prospívalo. Je to dáno tím, že v důsledku trvalého stresu se objevuje v dítěti stále více napětí a úzkosti. To vede ke zhoršení koncentrace, a to opět ke špatnému školnímu výkonu. Dítě je za svůj špatný školní prospěch trestáno a rodiče si navzájem vyčítají, že špatný školní prospěch je důsledek nesprávné výchovy jednoho či druhého (Matějček a Dytrych, 2002).

Dítě ztrácí zájem o školu, protože se mu stává zdrojem utrpení, tím se opět zhoršuje jeho výkonnost a bludný kruh se uzavírá. Je třeba zdůraznit, že existují v tomto smyslu dosti výrazné rozdíly mezi chlapci a dívkami. Zhoršení školního prospěchu u chlapců je podmíněno také jejich nekonformním, často agresivním chováním, které je přirozeným výsled-

kem dlouhodobé frustrace. Učitelé pak „odměňují“ takové chování dítěte dalším zhoršením klasifikace. U dívek probíhá proces zhoršení školního výkonu poněkud jinak, je méně nápadný. Dívky z rozvedených rodin jsou více staženy do sebe, jejich chování není tolik nekonformní, nicméně úzkost a s ní související poruchy koncentrace se projevují také (Matějček a Dytrych, 2002).

Zajímavé jsou také poznatky z trochu jiného pohledu, které přinášejí výzkumy zjišťující vztahy mezi inteligencí dítěte a zaměstnáním či vzděláním jeho rodičů.

Jako nejtěsnější byla zjištěna závislost mezi zaměstnáním otce a inteligencí dítěte, a to především u dětí, jejichž otcové jsou zahrnuti do kategorie odborných pracovníků ve vědě, školství a zdravotnictví. Výzkumně je také zjištěna velká závislost mezi inteligencí dítěte a vzděláním rodičů, které zásadním způsobem působí na charakter rodiny, výchovné metody, životní styl a hodnotovou orientaci. Nejužší vazby mezi inteligencí dítěte a vzděláním jeho rodičů jsou právě zjistitelné v rodinách s demokratickým výchovným vedením. Zajímavé jsou výzkumné výsledky sledující rozdíly mezi inteligencí dětí technicky a univerzitně vzdělaných rodičů. Univerzitně vzdělaní rodiče zřejmě dokáží vytvářet příznivější podmínky pro rozvoj intelektových dispozic dítěte, neboť se do dítěte více vcitují a více dokáží chápat jeho potřeby. Mentální vývoj jejich dětí probíhá poněkud rychleji než je tomu u dětí rodičů vzdělaných technicky. Tyto děti dosahují vyšší úrovně inteligence (Marhounová, 1988).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÝ PROJEKT

Práce mapuje problematiku rozvodovosti a to z pohledu všech participujících disciplín.

Předmětem praktické části je realizace vlastního výzkumu práce, ve kterém je přesně vymezen cíl výzkumu a výzkumný problém, dále je definován druh výzkumu a použité metody, volba výzkumného vzorku a průběh sběru dat. Filozofickým základem kvantitativního výzkumu je existence jedné objektivní reality venkovního světa, který nezávisí na našich citech a přesvědčení. Toto je hledisko logického pozitivismu. Ideálem jsou přírodní vědy se svým přesným a nestranným pohledem na jevy a vybroušenými výzkumnými metodami (Gavora, 2000).

5.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumníka v kvantitativním výzkumu je třídění údajů a vysvětlení příčin existence nebo změn jevů. Přesné údaje umožňují zevšeobecnování a vyslovování předpovědí o jevech (Gavora, 2000).

Hlavní výzkumnou otázkou je Zda a k jakým změnám došlo v oblastech subjektivního prožívání, školního výkonu, chování a komunikace u studentů SŠ v Olomouci, kteří pochází z rozvedených rodin?

Na základě postavené základní výzkumné otázky byly vytvořeny dílčí výzkumné otázky, k doplnění informací o respondentech:

1. Lišily se u chlapců a dívek postoje k rozvodu jejich rodičů?
2. Kolik studentů SŠ má zkušenosti s rozvodem u svých rodičů?
3. Jak často dochází ke změně úrovně komunikace s přáteli či rodinou?
4. Kolik času tráví studenti se svými přáteli po rozvodu rodičů?
5. Jak často má dítě možnost se samostatně rozhodnout, u jakého rodiče po rozvodu zůstane?
6. Došlo ke zhoršení v chování studentů k nejbližšímu sociálnímu okolí po rozvodu rodičů?
7. Zhoršil (dle námi vymezených kritérií-viz otázky 21-23) se školní výkon dítěte po rozvodu rodičů?

8. Došlo ke zhoršení psychických a tělesných potíží u studentů po rozvodu rodičů?

5.2 Druhy a metody výzkumu

Jak uvádí Švec et al (2009) jde o všechny způsoby sběru výzkumných údajů. Nejčastěji používané metody jsou: dotazník, interview, pozorování, škálování, experiment, obsahová analýza, sociometrická metoda a projektivní metoda.

Metoda je vlastně způsob odrazu předmětu ve vědomí člověka, je to způsob studia předmětu, postup od nevědění k věděni. Víme-li tedy, že předmět má určitou povahu, volíme podle toho i odpovídající metody jeho zkoumání (Skalková *et al*, 1985).

Pro svůj výzkum jsem si zvolila metodu kvantitativního výzkumu. Kvantitativní výzkum pracuje s číselnými údaji. Zjišťuje množství, rozsah nebo frekvenci výskytu jevů, resp. jejich míru (stupeň) (Gavora, 2000). Výzkumné šetření bylo provedeno formou nestandardizovaného dotazníku, jehož vyplnění bylo zcela anonymní.

Dotazník pro studenty SŠ se skládal z celkem 25 otázek, které byly formulovány vzhledem k věku a psychické vyspělosti daných studentů. Dotazník dle Gavory (2000) je způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Samotný dotazník je soustava předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny a na které dotazovaná osoba (respondent) odpovídá písemně (Chráška, 2007). Dle Skalkové *et al* (1985) je dotazník metodou, která shromažďování dat zakládá na dotazování osob.

Dotazník obsahoval otázky uzavřené, kde respondenti vybírali z několika možností a 1 otázku otevřenou. V úvodu dotazníku bylo respondentům položeno několik základních otázek důležitých k rozčlenění respondentů dle věku a pohlaví a hlavně zda patří k oné skupině respondentů v jejichž rodině došlo k rozvodu rodičů.

5.3 Volba výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek v mém výzkumu tvoří pouze studenti středních škol ve věku 14-18 (max. 19, značeno v dotazníku 18 a více) let Statutárního Města Olomouc. Byl tedy použit záměrný dostupný výběr studentů, který ovšem nelze zevšeobecnit na základní soubor a závěry výzkumu platí pouze pro tyto střední školy v Olomouci. Sběr dat probíhal od začátku listopadu do 15. 3. 2013.

Kvantitativní výzkum se snaží vybírat zkoumané osoby tak, aby co nejlépe reprezentovaly jistou populaci (např. žáky gymnázia) (Gavora, 2000).

Vše co bude ve výzkumu zjištěno, bude platit pouze pro tento základní soubor a ne pro jiný. Zjištění z jednoho základního souboru nelze přenášet na jiné základní soubory, neboť jeho vlastnosti mohou být zcela jiné (Švec *et al.*, 2009).

5.4 Průběh sběru dat

Respondentům byly poskytnuty informace ohledně účelu dotazníku a postupu při jeho vyplňování. Respondenti dotazník vyplňovali online ve freeware aplikaci společnosti Google.

Dotazník byl mezi respondenty šířen především pomocí internetu. Důvodem výběru tohoto způsobu šíření daných dotazníků bylo to, že většina dnešních mladistvých má přístup na internet a tráví na něm většinu svého volného času. Dotazník byl zpřístupněn z hyperlinkového odkazu distribuovaného přes zodpovědného vyučujícího emailem. Jeho vyplnění bylo absolutně anonymní. Po respondentech byl vedle otázek týkajících se výzkumu vyžadován pouze věk, pohlaví a škola (podotázka jen pro mé doplnění, které školy z oslovených se do výzkumu zapojily) kterou navštěvují a automaticky byl zaznamenán datum a čas ukončení vyplňování jednotlivých dotazníků.

Dotazník byl vyplňován on-line, získaná data byla statisticky zpracována. Odpovědi na jednotlivé otázky jsem následně zpracovala do grafů (výzkum) a tabulky (předvýzkum).

6 VÝSLEDKY A DISKUSE

6.1 Předvýzkum

V rámci předvýzkumu bylo pracováno s jednotlivými položkami, které byly do dotazníku zařazovány podle zvolených dílčích otázek.

Níže budu popisovat vývoj měřicího nástroje.

Výběr školy, která byla zařazena do předvýzkumu a dále do výzkumu, nebyl náhodný. Mým cílem bylo realizovat dotazníky na středních školách v Olomouci a v této škole, která obsahuje pro naše účely dostatečné množství respondentů, byla realizace z mé strany nejvýhodnější díky jednomu z vyučujících na této střední škole, který na vyplňování dotazníků v jednotlivých ročnících dohlížel, a tudíž jsem měla jistotu, že dotazník vyplnili všichni přítomní studenti/ky zcela samostatně, že rozuměli zadání a také návratnost těchto dotazníků byla pro mne tudíž 100% zajištěna. Těmto studentů/kám byly dotazníky vytištěny a rozdány kvůli nedostatku počítačových učeben na škole).

Na základě tohoto pojetí jsem koncipovala v předvýzkumu svůj sestavený dotazník pro zjišťování „Změn subjektivního prožívání, školního výkonu, chování a komunikace u studentů SŠ z rozvedených rodin v Olomouci“. Předvýzkum byl realizován v říjnu 2012.

Změny v jednotlivých oblastech byly respondenty posuzovány z hlediska 8 dílčích otázek. Dotazník obsahoval celkem 25 položek.

1. Lišily se u chlapců a dívek postoje k rozvodu jejich rodičů? (položky č. 1–2),
2. Kolik studentů SŠ má zkušenosti s rozvodem u svých rodičů? (položky č. 3–4),
3. Jak často dochází ke změně úrovně komunikace s přáteli či rodinou? (položky č. 5–7, 11–12),
4. Kolik času tráví studenti se svými přáteli po rozvodu rodičů? (položky č. 8–10),
5. Jak často má dítě možnost se samostatně rozhodnout, u jakého rodiče po rozvodu zůstane? (položky č. 14–16),
6. Došlo ke zhoršení v chování studentů k nejbližšímu sociálnímu okolí po rozvodu rodičů? (položky č. 13, 17–20),
7. Zhoršil se školní výkon dítěte po rozvodu rodičů? (položky č. 21–23),

8. Došlo ke zhoršení psychických a tělesných potíží u studentů po rozvodu rodičů? (položky č. 24–25).

Dotazník obsahuje položky označené pořadovým číslem. Každá z položek je naformulována tak, aby odpovídala úrovni dané skupiny respondentů při zachování daného cíle.

Tabulka 1

DOTAZNÍK

Vážené studentky a studenti,

Jsem studentkou oboru Učitelství odborných předmětů na Fakultě humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a v rámci své bakalářské práce se zabývám **změnami subjektivního prožívání, školního výkonu, chování a komunikace u studentů SŠ z rozvedených rodin v Olomouci.**

Součástí praktické části mé práce bude vyhodnocení dotazníku, o jehož vyplnění Vás tímto prosím. Dotazník je anonymní, věřím proto, že jej vyplníte pravdivě a zodpovědně. Vyplnění dotazníku Vám zabere cca 10 minut. **Uved'te prosím vždy jen jednu odpověď.**

1. Pohlaví

- muž
 žena

2. Věk

- 14
 15
 16
 17
 18
 18 a více

3. Jsou Vaši biologičtí rodičové rozvedení?

- ano
 ne

Pokud je Vaše odpověď ne, nepokračujte prosím dále ve vyplňování dotazníku.

4. Kolik Vám bylo let v době rozvodu Vašich rodičů?

Odpověď:.....

5. Změnil se počet Vašich kamarádů, se kterými trávíte čas po rozvodu rodičů?

- ano
 ne

- 6. Jaký byl NEJČASTĚJŠÍ způsob komunikace s přáteli před rozvodem Vašich rodičů?**
- pomocí telefonu
 - pomocí internetu, sociálních sítí (e-mail, facebook, icq, skype)
 - komunikace face to face (osobní kontakt)
 - způsob mé komunikace je pořád stejný
- 7. Jaký je NEJČASTĚJŠÍ způsob komunikace s přáteli po rozvodu Vašich rodičů?**
- pomocí telefonu
 - pomocí internetu, sociálních sítí (e-mail, facebook, icq, skype)
 - komunikace face to face (osobní kontakt)
 - způsob mé komunikace se nijak nezměnil
- 8. Trávíte více či méně času s přáteli po rozvodu rodičů?**
- trávím s nimi více času
 - trávím s nimi méně času
 - trávím s nimi stejné množství času jako dříve
- 9. Komu jste se NEJČASTĚJI svěřovali se svými problémy či trápením před rozvodem rodičů?**
- kamarádům/přátelům
 - matce
 - otci
 - bratrovi/sestře
 - blízké rodině
 - nikomu, nechávám si vše pro sebe
- 10. Komu se NEJČASTĚJI svěřujete se svými problémy či trápením po rozvodu rodičů?**
- kamarádům/přátelům
 - matce
 - otci
 - bratrovi/sestře
 - blízké rodině
 - nikomu, nechávám si vše pro sebe
- 11. Došlo u Vás ke změně v komunikaci s Vaší matkou po rozvodu rodičů?**
- ano, komunikujeme méně
 - ano, komunikujeme více
 - ne, naše komunikace je na stejné úrovni

12. Došlo u Vás ke změně v komunikaci s Vaším otcem po rozvodu rodičů?

- ano, komunikujeme méně
- ano, komunikujeme více
- ne, naše komunikace je na stejné úrovni

13. Stal/a jste se po rozvodu rodičů vůči nim více uzavřenější nebo otevřenější?

- jsem více uzavřený/á, dávám méně najevo své city
- jsem otevřenější
- ne, nic se nezměnilo

14. Byla Vám dána možnost se rozhodnout, do péče kterého rodiče budete svěřeni po jejich rozvodu?

- ano
- ne

15. Ovlivnilo Vás hodně to, že už netrávíte čas s oběma rodiči stejně, jako to bylo dříve?

- ano
- ne

16. Pokud ano, jakým způsobem?

- moc mi můj otec/matka chybí, byli jsme si bližší
- měli jsme společné záliby
- byl/a mým vzorem

17. Ovlivnil rozvod rodičů Vaše chování k přátelům, spolužákům, k vzdálené rodině?

- ano, jsme si bližší
- náš vzájemný postoj se nezměnil
- náš vztah je méně osobní
- vůbec už se nenavštěvujeme

18. Ovlivnil rozvod vztah mezi Vámi a Vašimi rodiči?

- ano, náš vztah je lepší
- ano, je horší
- ne, vztahy se rozvodem nijak nezměnily

19. Zaznamenal/a jste nějakou změnu ve Vašem chování po rozvodu rodičů?

- nejsem si vědom/a takových změn
- ano, rozvod vedl k částečné změně mého chování (tvrdohlavost)
- ano, objevily se u mě časté změny nálad a agresivita
- ano, nechtěl/a jsem s nikým komunikovat

20. Změnilo se Vaše chování k vrstevníkům po rozvodu rodičů?

- ano, cítil/a jsem se méně sebevědomý/á
- ano, vyhýbal/a jsem se jim
- ne, náš vztah zůstal zcela beze změn

21. Změnil se Váš způsob přípravy na výuku po rozvodu rodičů?

- ano, na přípravách trávím více času
- ano, na přípravách trávím méně času
- ne, přípravám věnuji stejný čas

22. Bylo Vaše soustředění při výuce znatelně ovlivněno k horšímu po rozvodu rodičů?

- ano, zcela
- částečně, jen u náročnějších předmětů
- ne

23. Došlo po rozvodu rodičů ke zlepšení nebo zhoršení Vašich výsledků ve škole?

- došlo ke zhoršení
- došlo ke zlepšení
- moje školní výsledky se nezměnily

24. Došlo u Vás ke zhoršení psychických potíží po rozvodu Vašich rodičů?

- ano
- ne

25. Projevily se u Vás po rozvodu rodičů nějaké tělesné potíže?

- ano
- ne

Uveďte prosím název školy, kterou navštěvujete?

.....

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku a za Váš čas

Pavλίna Boudová Pečivová

Do předvýzkumu byly zařazeny 3 třídy Střední odborné školy obchodu a služeb, Olomouc, Štursova 14 (1.-3. ročník). Z výzkumu bylo zjištěno, že z respondentů bylo 17 studentů z rozvedených rodin.

Údaje získané v předvýzkumu dotazníkového šetření jsem zpracovala do tabulky v programu Microsoft Excel, kde řádky tvoří jednotlivé odpovědi respondentů (17 respondentů = 17 řádků) a sloupce tvoří jednotlivé položky v dotazníku (25 položek = 25 sloupců).

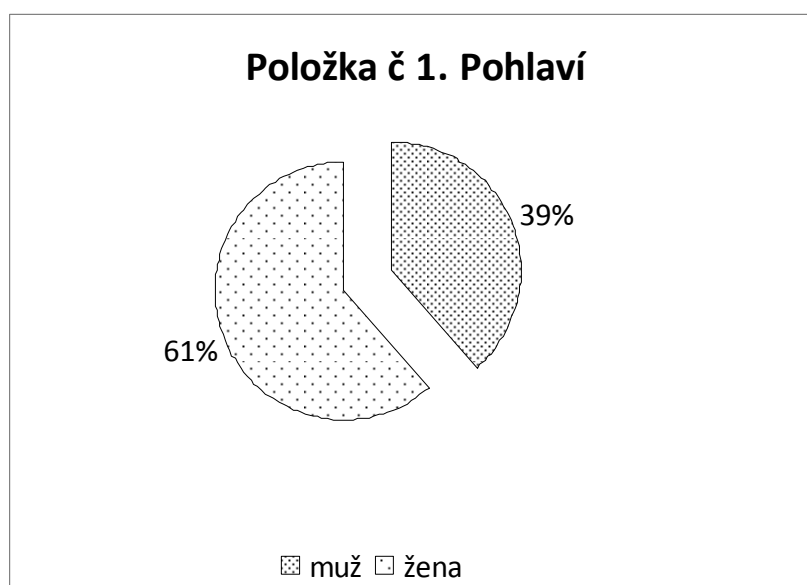
Tab. 1 Výsledky dotazníku rozpracované po jednotlivých položkách

Respondent	Číslo položky v dotazníku																								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
Student 1	2	2	1	9	2	4	1	2	1	4	2	1	3	1	2		2	3	1	3	2	2	1	2	2
Student 2	1	4	1	4	2	3	2	1	4	6	2	1	1	2	1	1	2	1	3	3	2	1	1	1	1
Student 3	1	3	1	7	1	4	2	1	1	1	3	3	3	1	1	1	4	3	1	3	3				
Student 4	2	4	1	12	1	1	2	1	4	1	3	1	1	1	2		2	2	3	1	3	2	2	1	2
Student 5	2	4	1	16	2	2	2	1	6	1	3	3	3	2	1	1	2	3	1	3	3	3	3	2	2
Student 6	2	4	1	10	2	4	2	2	1	1	3	3	1	1	1	1	2	2	3	3	3	1	1	1	1
Student 7	2	4	1	9	2	3	3	3	6	6	3	1	3	2	2		2	3	2	3	2	3	3	2	2
Student 8	2	6	1	6	2	1	3	2	5	6	3	1	1	2	1	1	1	2	3	2	2	2	1	1	1
Student 9	2	6	1	15	2	4	4	3	1	2	2	2	3	1	1	2	2	1	1	3	2	2	1	2	2
Student 10	2	5	1	2	2	4	4	3	5	1	3	1	3	2	2		2	2	1	3	3	3	3	2	2
Student 11	2	3	1	1	2	4	4	2	5	5	3	3	3	2	2		1	3	1	3	3	2	1	2	2
Student 12	2	5	1	12	1	4	4	3	1	1	3	3	2	1	2		2	3	3	1	3	3	3	2	2
Student 13	2	5	1	16	2	4	4	3	2	2	3	3	3	1	2		2	2	2	3	3	3	3	2	2
Student 14	2	5	1	4	1	4	4	1	4	4	3	1	1	2	1	1	2	2	2	3	2	1	1	1	1
Student 15	2	6	1	17	1	3	4	3	1	1	2	1	3	1	2		2	2	1	3	1	2	3	2	2
Student 16	2	5	1	7	2	4	4	3	5	5	2	2	2	2	1	2	2	1	1	3	2	2	1	1	2
Student 17	2	4	1	13	2	4	4	3	1	1	3	3	3	1	2		2	3	1	3	1	3	3	2	2

Výše uvedené údaje byly zpracovány na základě četností. Při vyhodnocování jsem došla k následujícím závěru, že respondenti porozuměli celému dotazníku, tudíž i všem 25 položkám. Proto není potřeba žádnou položku z dotazníku odstraňovat. Po předvýzkumu zůstalo v dotazníku původních 25 položek. Jen je nutné počítat s tím, že někteří respondenti nechtějí na některé otázky odpovídat (viz tabulka 1, respondent 3, otázky 22-25). S čímž jsem počítala, jelikož jde o velice citlivé téma.

6.2 Výzkum

Výzkumu se zúčastnilo celkem 8 středních škol (SŠ logistiky a chemie, Střední průmyslová škola strojnická, Obchodní akademie, Slovanské gymnázium, Střední škola polytechnická, Střední škola polygrafická, Gymnázium Hejčín, VOŠE a SPŠ elektrotechnická) v Olomouci. Celkově na daný dotazník odpovědělo 296 respondentů. Procentuální údaje byly zaokrouhlovány na celá čísla nahoru.

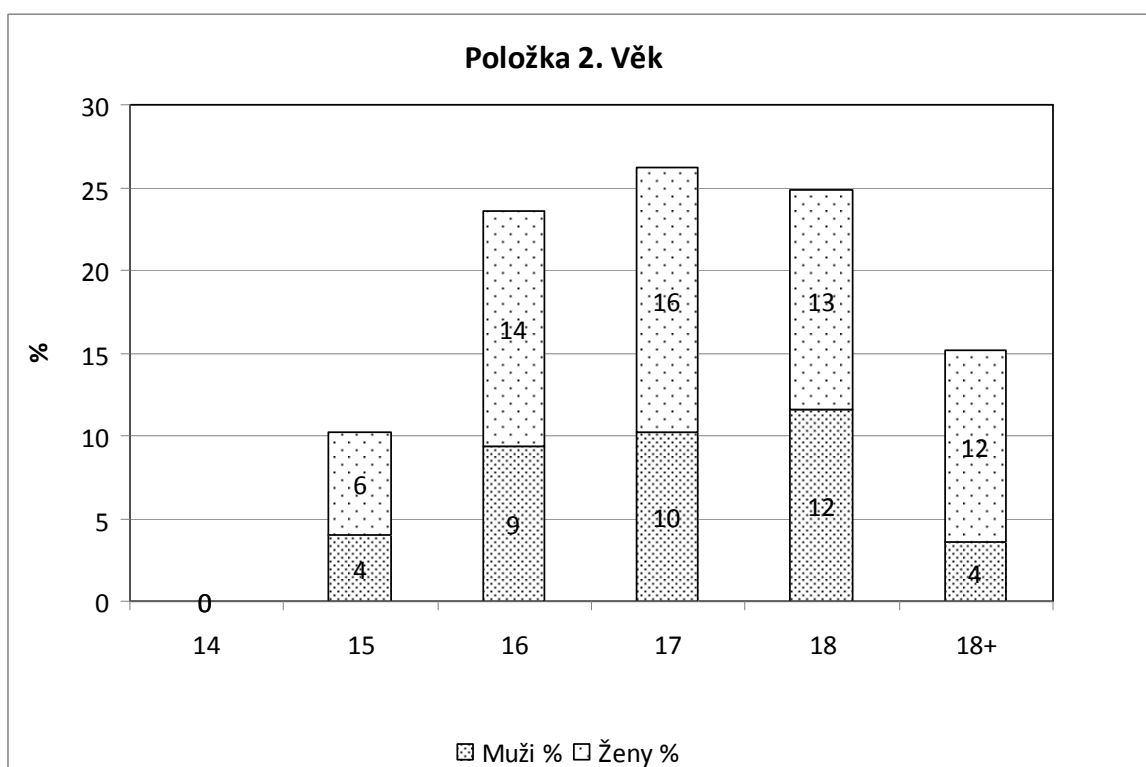
Obr. 1 Vyhodnocení položky č. 1

Vyhodnocení položky č.1. Pohlaví (viz Obr. 1)

Daný obrázek znázorňuje celkové rozdělení respondentů dle pohlaví. Je tedy zřejmé, že daného průzkumu se zúčastnilo více respondentek (61 %) než respondentů (39 %). Z daného grafu je také možné usuzovat, že v daných středních školách, je v jednotlivých ročnících více dívek, než chlapců.

Vyhodnocení položky č. 2. Věk (viz Obr. 2)

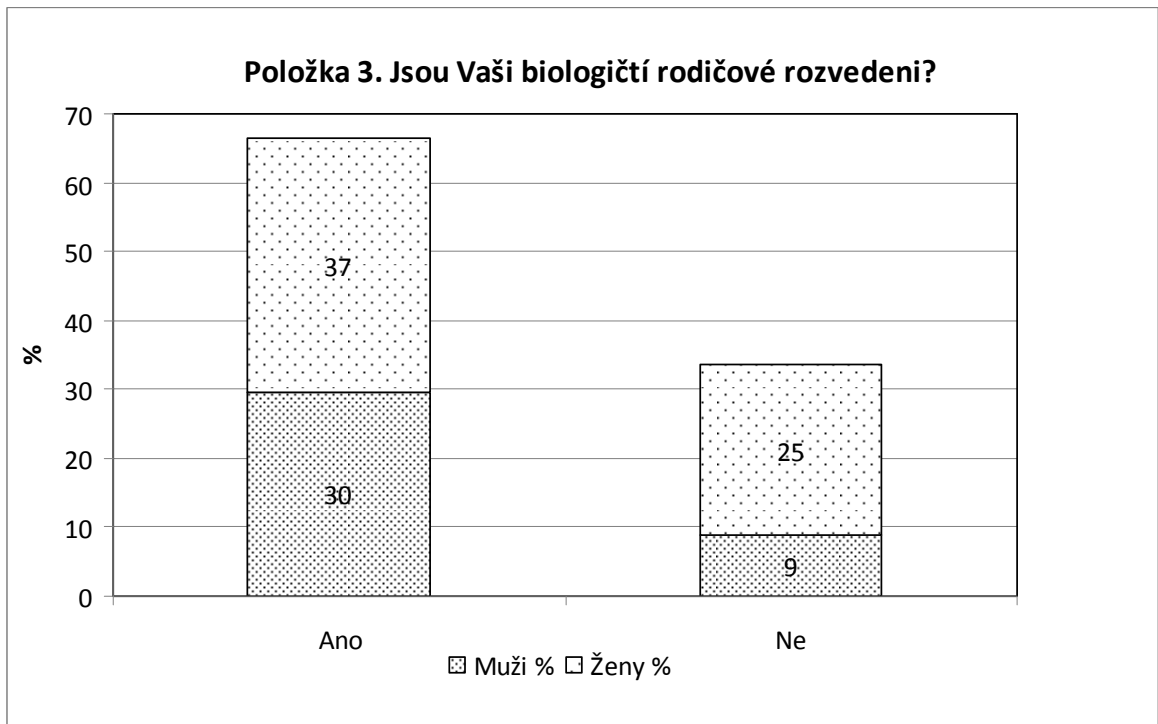
Jelikož výzkum probíhal na středních školách u studentů/tek v 1.-4. ročníku, bylo také důležité, jaké procentuální zastoupení dané věkové skupiny u respondentů lze očekávat. Z výzkumu bylo zjištěno, že největší zastoupení měly věkové skupiny respondentů/tek od 16-18 let, méně pak 15-letí (10 %) a více jak 18-letí (16 %). I z tohoto grafu je patrné, že větší zastoupení v jednotlivých věkových skupinách od 15-18 a více měly opět respondentky. Naopak, ani jeden respondent/ka neměli 14 let (0 %).

Obr. 2 Vyhodnocení položky č. 2

Vyhodnocení položky č. 3. Jsou Vaši biologičtí rodičové rozvedeni? (viz Obr. 3)

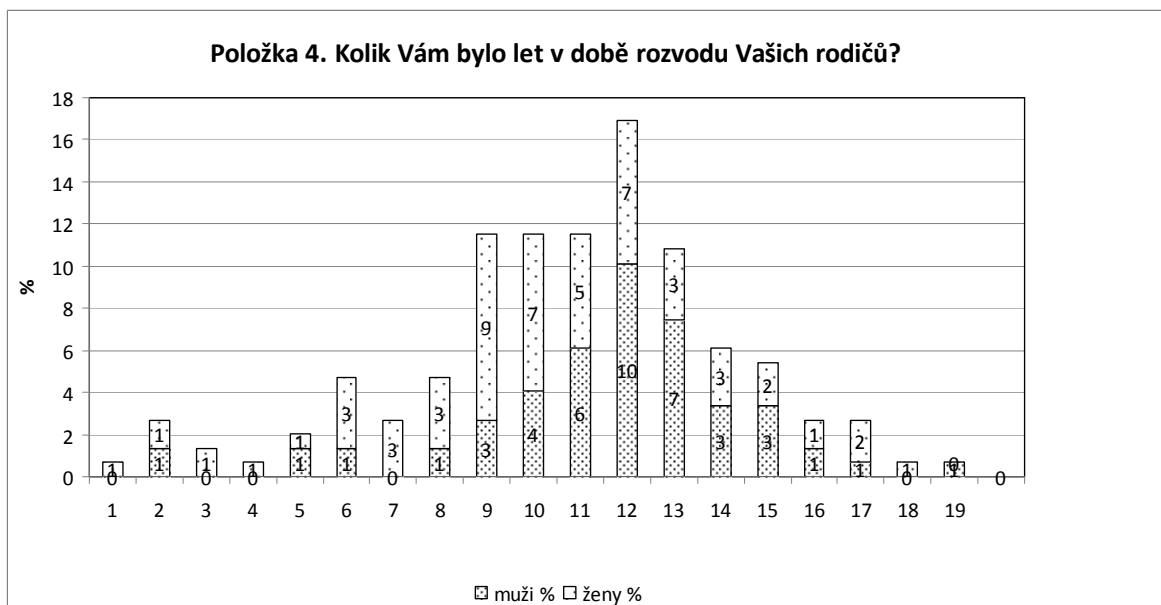
Tato položka nám rozděluje respondenty na ty, kteří jsou z rozvedených rodin (67 %) a na ty, kteří jsou z úplných rodin (34 %). Dále nás zajímají už jen ti, kteří jsou z rozvedených rodin (37 % studentky, 30 % studenti) a těch se i týkalo zodpovídání dalších položek. Ostatní respondenti nepokračovali dále v dotazníku a bylo jim poděkováno za účast.

Obr. 3 Vyhodnocení položky č. 3

Vyhodnocení položky č. 4. Kolik Vám bylo let v době rozvodu Vašich rodičů?

(viz Obr. 4)

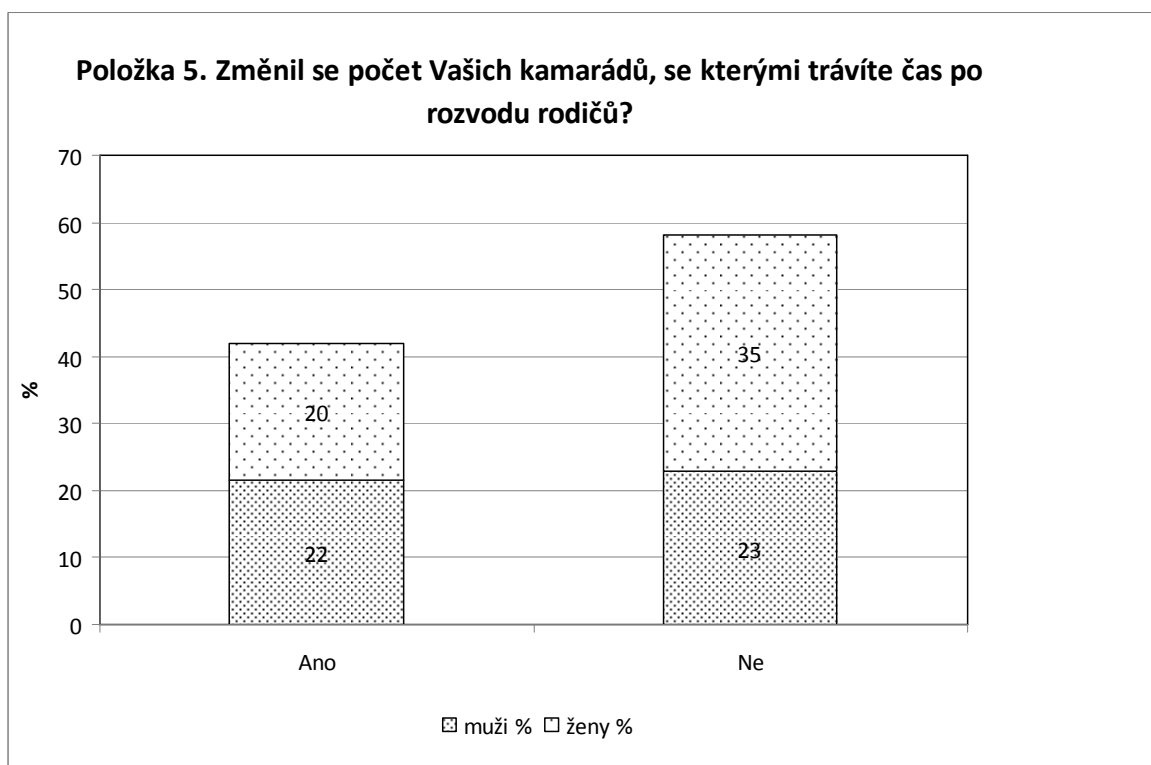
Obr. 4 Vyhodnocení položky č. 4

Daný obrázek nám znázorňuje věk, ve kterém se rodiče daných respondentů rozvedli. Největší rozvodovost v rodině nastala u respondentů v jejich 12 letech a dále pak ve věku od 9

(12 %)-11 let a v 13 letech. Matějček a Dytrych (2002) zjistili, že již období kolem 9 let není nijak psychologicky němé a i tyto děti se mohou velice špatně vyrovnávat s rozvodem rodičů jako děti ve věku 11-12 let. Nejméně se u respondentů rodiče rozváděli v jejich 1 roku -8 letech a dále pak v jejich 16-19 letech. Teyber (2007) uvedl, že s rozvodem rodičů se setká jen menší počet dospívajících, jelikož k většině rozvodů dochází, když je dětem čtyři až sedm let, což se v našem výzkumu nepotvrdilo.

Vyhodnocení položky č. 5. Změnil se počet Vašich kamarádů, se kterými trávíte čas po rozvodu rodičů? (viz Obr. 5.)

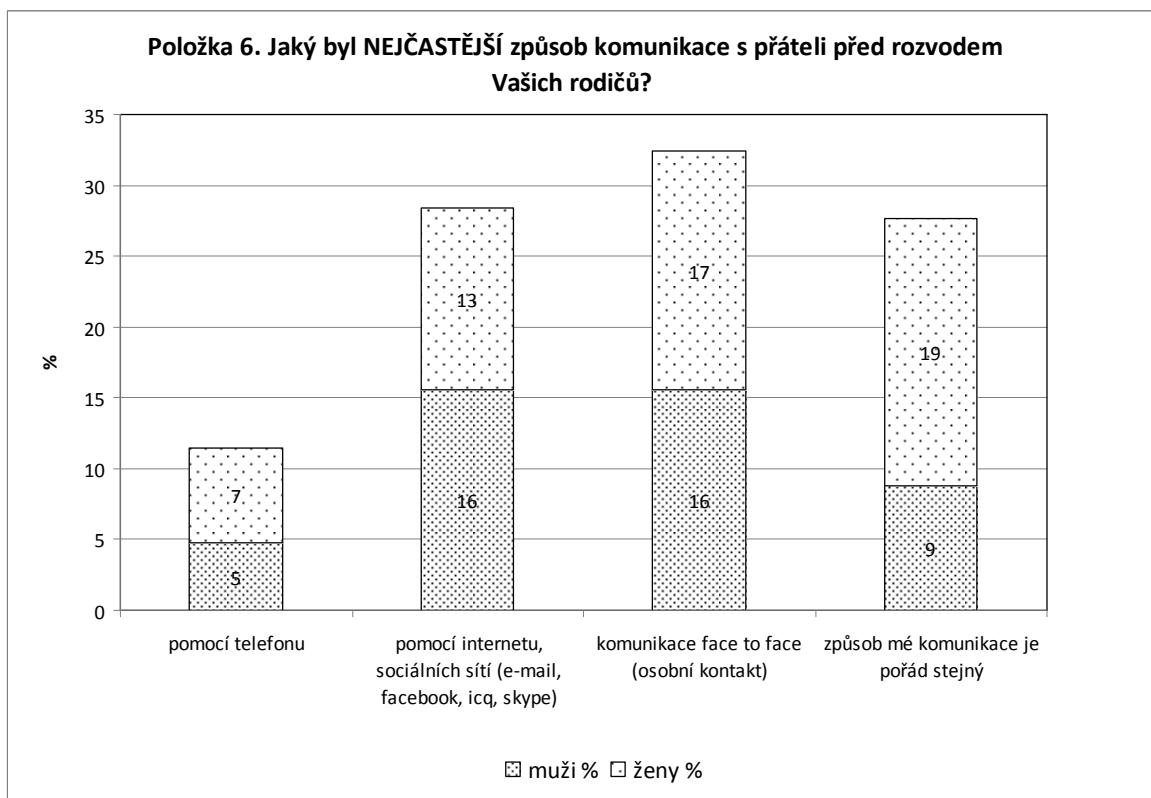
Z obrázku 5 je patrné, že nedošlo u více než poloviny (58%) námi sledovaných respondentů (35 % ženy, 23 % muži) ke změně v počtu kamarádů, se kterými tráví čas i po rozvodu rodičů. U 44 % (20 % ženy, 22 % muži) respondentů k této změně došlo. Naše výsledky korespondují s tvrzením Vágnerová (2005), která říká, že pro dospívající mají v tomto období čím dál větší význam vrstevníci, s nimiž se ztotožňují a kdy skupinová identita jim slouží jako zdroj jistoty.

Obr. 5 Vyhodnocení položky č. 5

Vyhodnocení položky č. 6. Jaký byl nejčastější způsob komunikace s přáteli před rozvodem Vašich rodičů? (viz Obr. 6.)

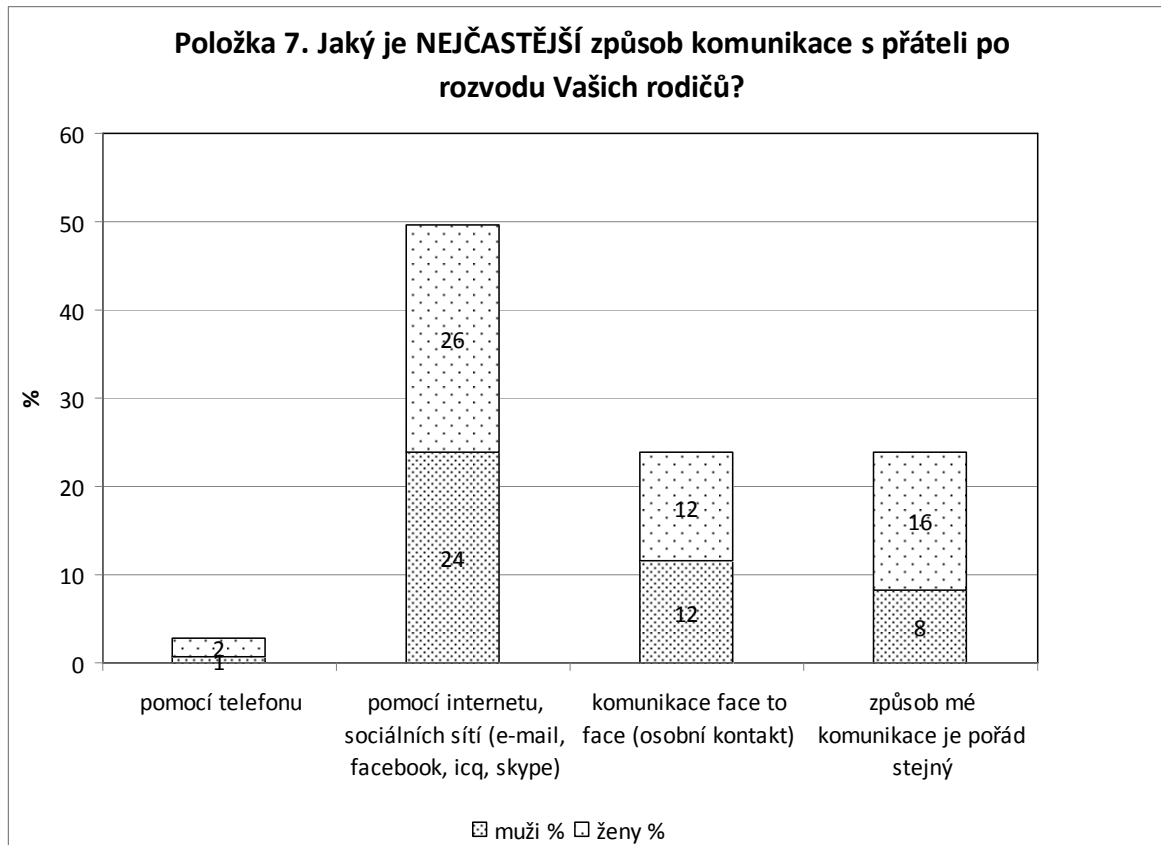
Z výše uvedeného obrázku lze říci, že nejčastější způsob komunikace s přáteli u respondentů byla před rozvodem rodičů spíše komunikace tváří v tvář (33 %) a nebo pomocí internetu (29 %). Nejmenší naopak pomocí telefonu.

Obr. 6 Vyhodnocení položky č. 6

Vyhodnocení položky č. 7. Jaký byl nejčastější způsob komunikace s přáteli po rozvodu Vašich rodičů? (viz Obr. 7.)

Obrázek 7 popisuje stejný trend v komunikaci s přáteli po rozvodu jako předešlý obrázek 6, před rozvodem rodičů. Lze tedy říci, že rozvod rodičů nebyl pro respondenty důvodem, aby měnili svoje zažité zvyky v komunikaci s přáteli.

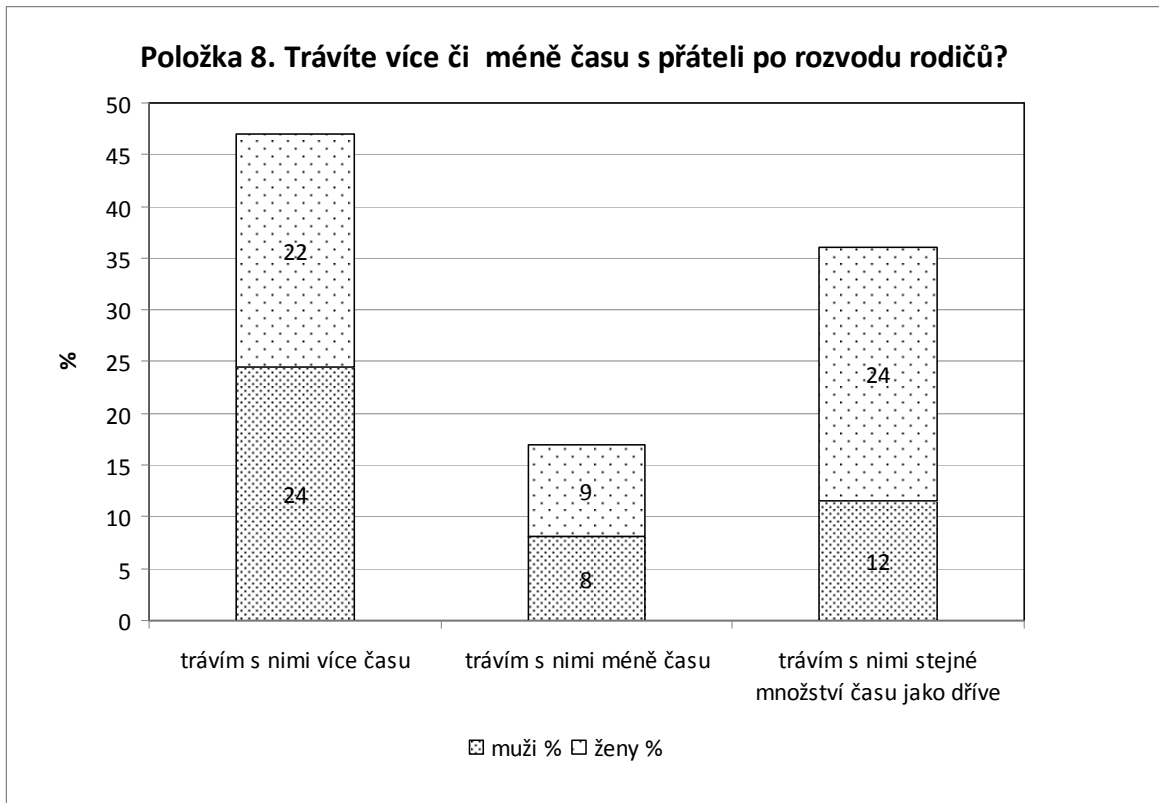

Obr. 7 Vyhodnocení položky č. 7

Vyhodnocení položky č. 8. Trávíte více či méně času s přáteli po rozvodu rodičů?

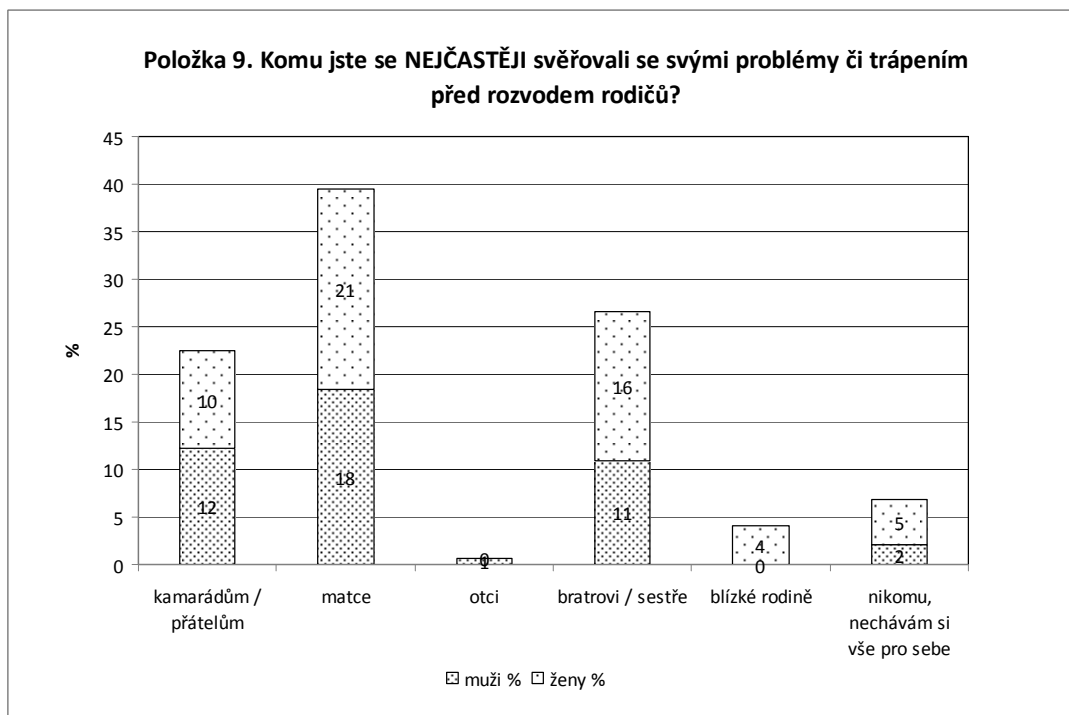
(viz Obr. 8.)

Z obrázku 8 je patrné, že pro respondenty, je čas strávený s přáteli velmi důležitý, proto s nimi tráví stejné množství času (36 %) nebo i více času (46 %), což byla nejčastější odpověď u dotazovaných respondentů. Naopak nejméně bylo odpovědí, kdy se svými přáteli tráví respondenti po rozvodu méně času (17 %).

Obr. 8 Vyhodnocení položky č. 8

Vyhodnocení položky č. 9. Komu jste se nejčastěji svěřovali se svými problémy či trápením před rozvodem rodičů? (viz Obr. 9.)

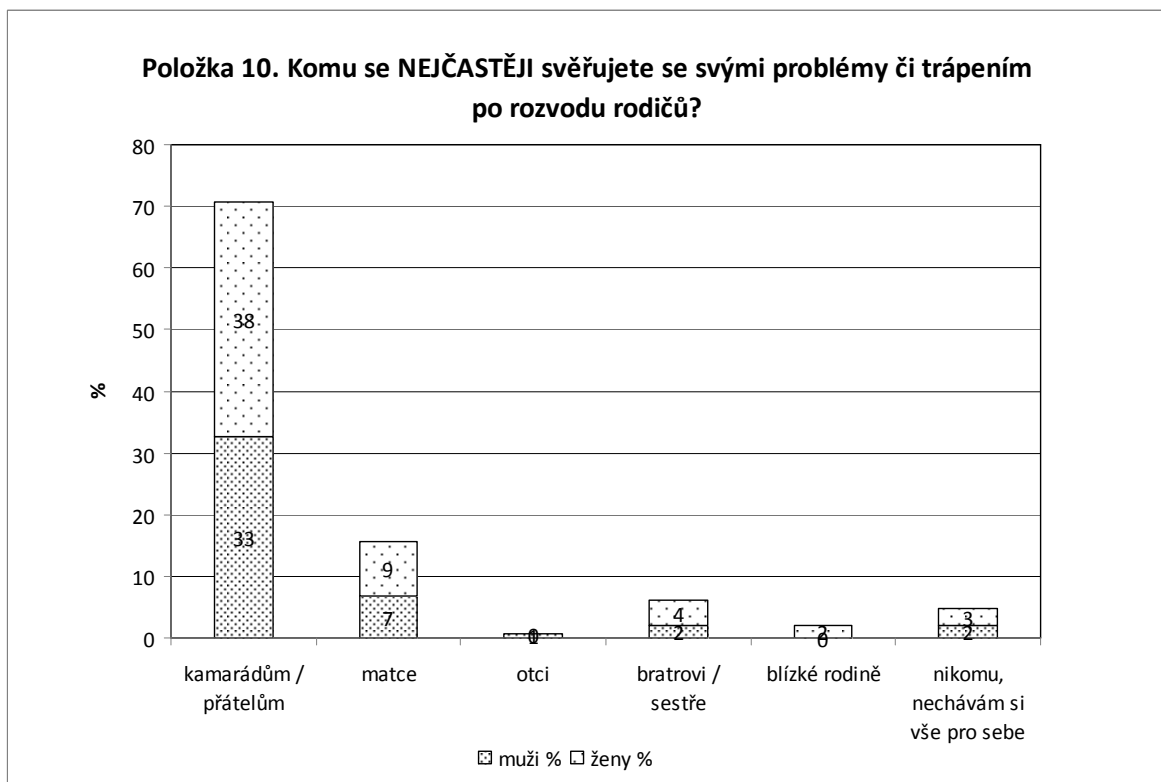

Obr. 9 Vyhodnocení položky č. 9

Obrázek 9 nám ukazuje, že taková „vrba v rodině“ je pro většinu respondentů matka (39 %), dále pak sourozenci (27 %) a kamarádi (22 %). Nejméně se naopak respondenti svěřují se svými problémy či trápením otci (1 %).

Vyhodnocení položky č. 10. Komu se nejčastěji svěřujete se svými problémy či trápením po rozvodu rodičů? (viz Obr. 10.)

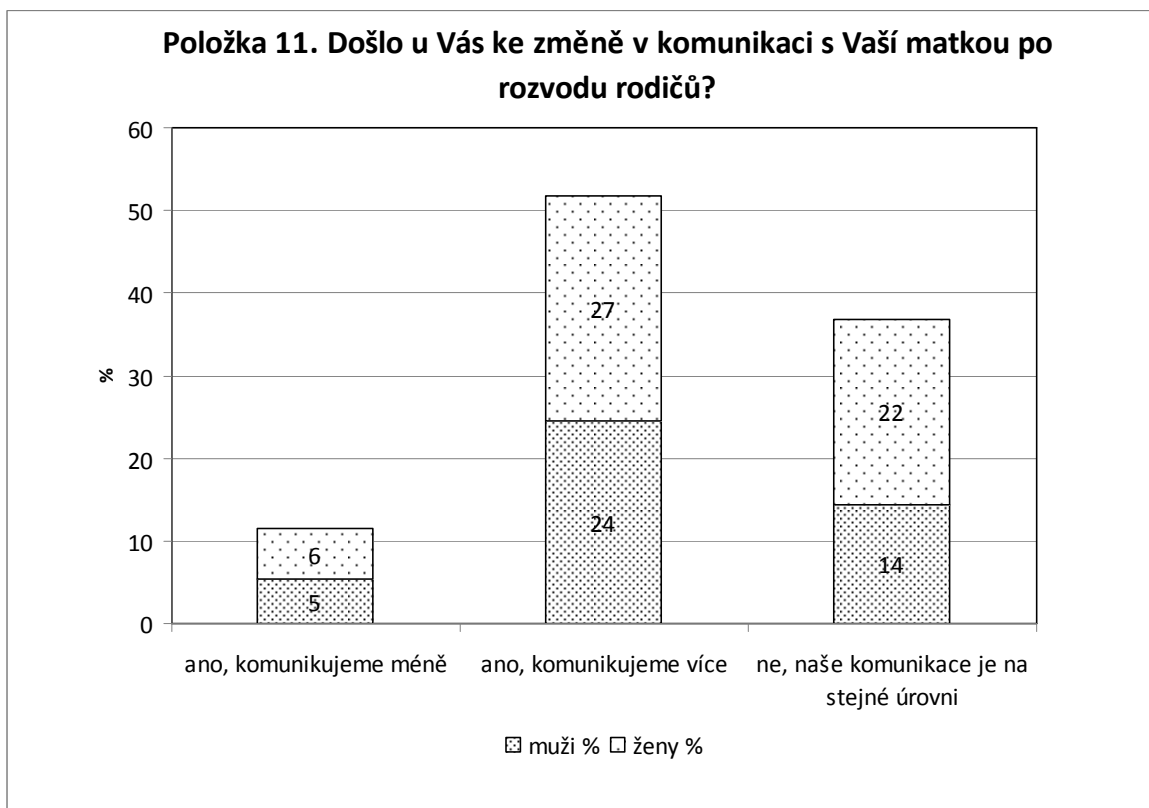
Obrázek 10 nám potvrzuje to, co již bylo dříve patrné z obrázku 9, tudíž to, komu se nejčastěji respondenti svěřují, a to kamarádům (71 %) a matce (16 %). Zde již je ale patrný obrácený poměr, že spíše po rozvodu rodičů, což je i logické, se respondenti budou spíše svěřovat se svými problémy a trápením svým kamarádům, než matce. Navíc, je z obrázku 10 patrné, že i méně se budou svěřovat sourozencům (6 %). Opět platí, že nejméně se budou svěřovat svému otci (1 %).

Obr. 10 Vyhodnocení položky č. 10

Vyhodnocení položky č. 11. Došlo u Vás ke změně v komunikaci s Vaší matkou po rozvodu rodičů? (viz Obr. 11.)

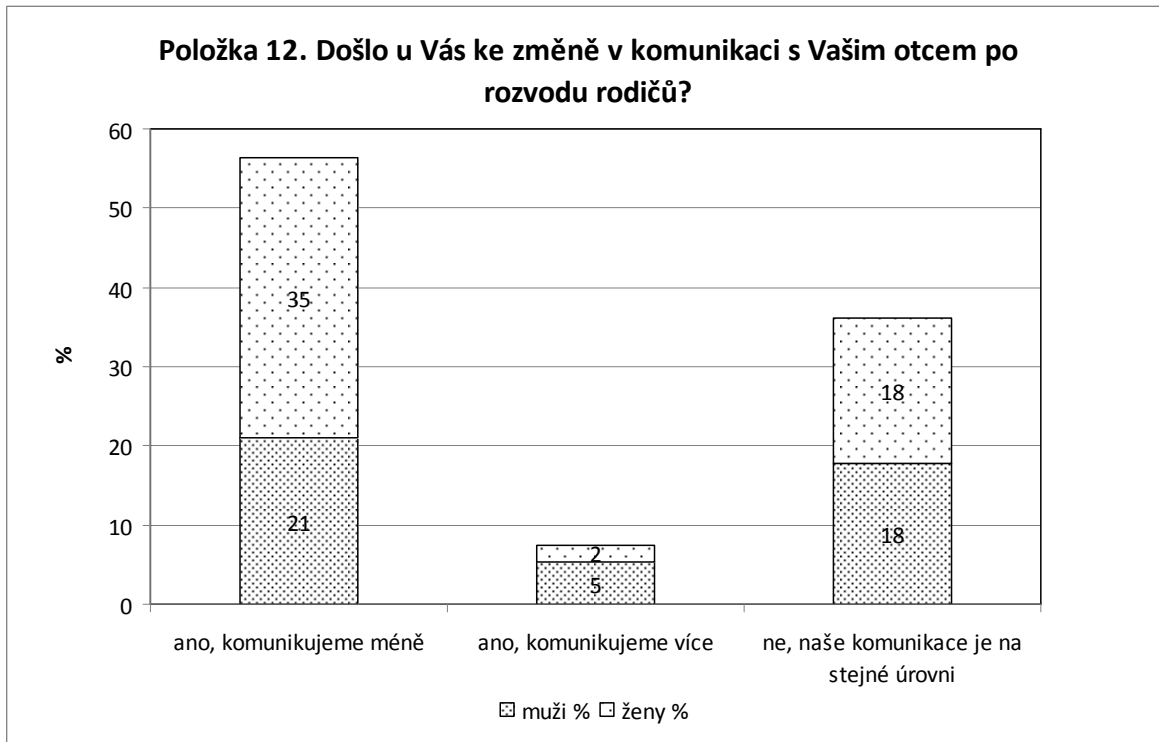
Obrázek 11 nám potvrzuje hlavně to, že většina dětí po rozvodu rodičů zůstává s matkou. Tudíž většina komunikace probíhá hlavně s ní. Navíc dle mého názoru se po rozvodu rodičů některé děti tzv. uzavrou okolí, a tak jediný, komu se chtějí svěřovat, s kým chtějí komunikovat či trávit čas, je ten s kým zůstávají.

Obr. 11 Vyhodnocení položky č. 11

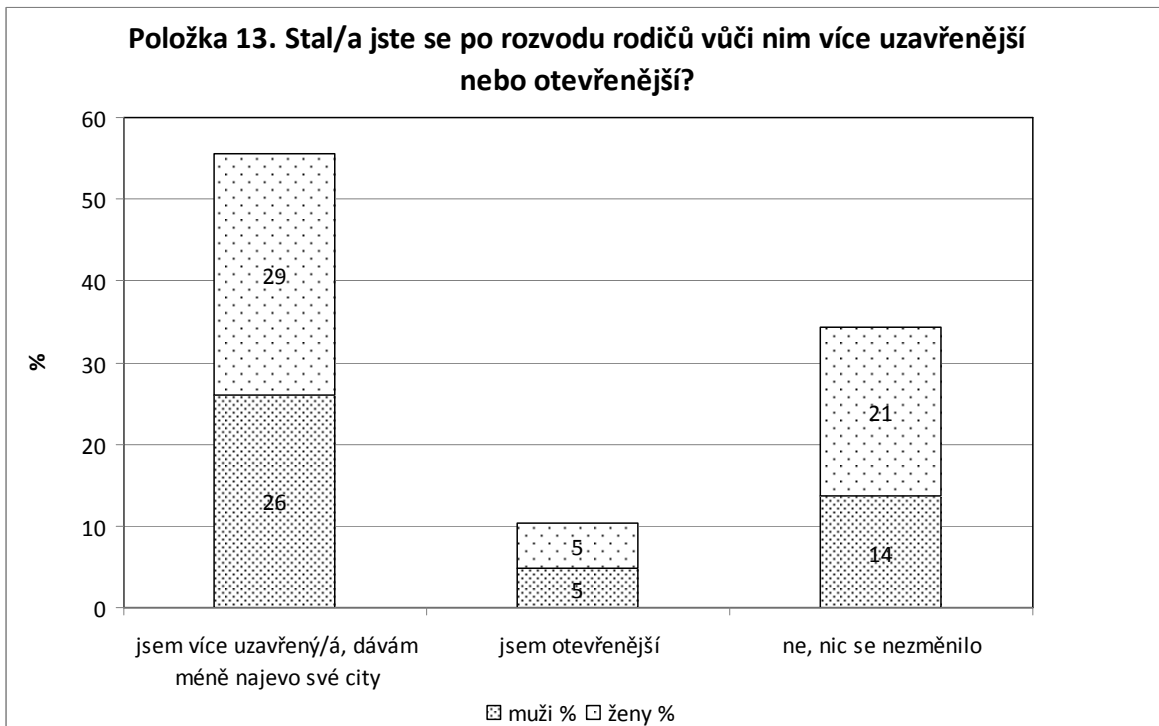
Vyhodnocení položky č. 12. Došlo u Vás ke změně v komunikaci s Vaším otcem po rozvodu rodičů? (viz Obr. 12.)

Obrázek 12 nám ukazuje to, že otec byl u většiny z respondentů (56 %) ten, kdo dle mého názoru odešel od rodiny či již se přímo na výchově nepodílel. Proto s ním neměli respondenti potřebu již tolik komunikovat jako před rozvodem. 36 % respondentů, nezměnilo komunikaci s otcem a jen 7 % respondentů s ním komunikuje více. Domnívám se, že jedno z možných vysvětlení je to, že toto malé procento značí počet respondentů, kteří zůstali u svého otce.

Obr. 12 Vyhodnocení položky č. 12

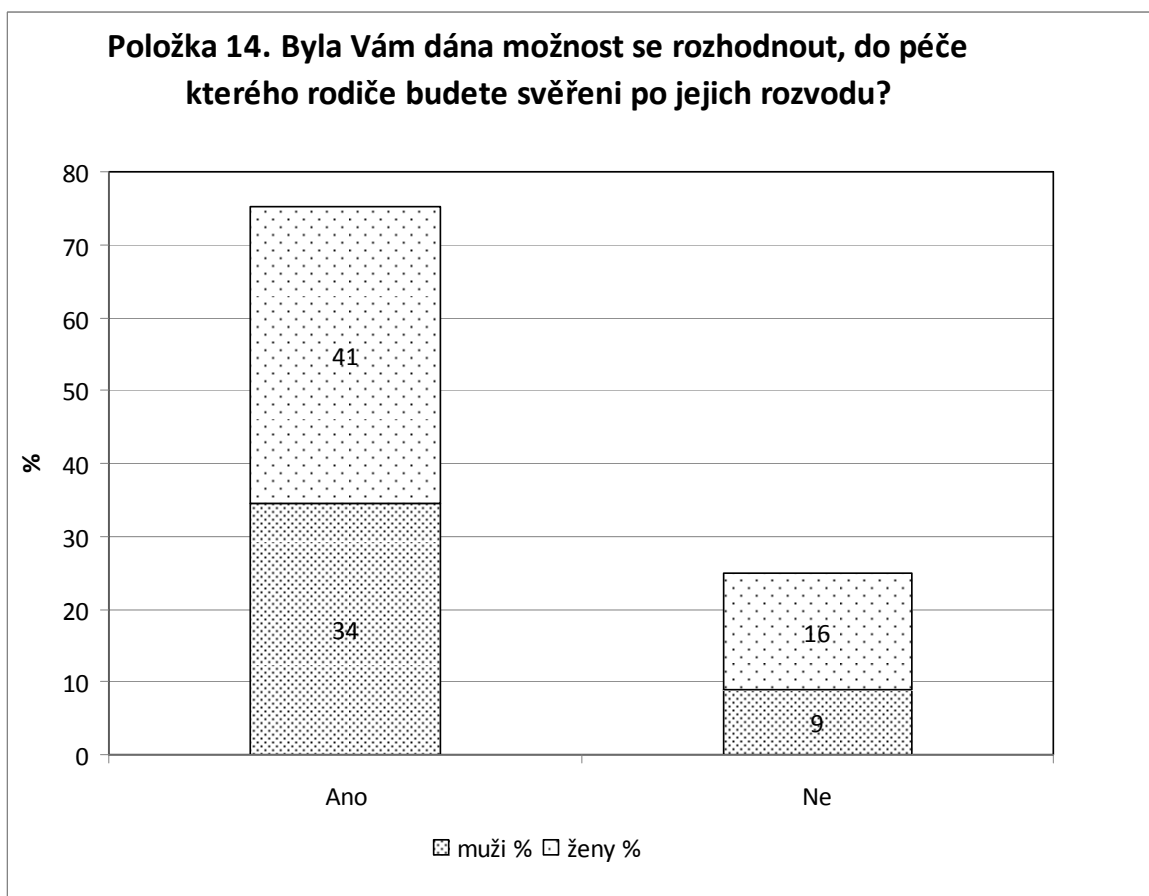
Vyhodnocení položky č. 13. Stal/a jste se po rozvodu rodičů vůči nim více uzavřenější nebo otevřenější? (viz Obr. 13.)

Obr. 13 Vyhodnocení položky č. 13

Obrázek 13 nám ukazuje to, že většina respondentů (55 %) se stala vůči svým rodičům po jejich rozvodu více uzavřenější. Což už je patrné na obrázku č. 10, který ukazuje, že respondenti po rozvodu svých rodičů spíše komunikovali a svěřovali se svým kamarádům než rodičům. U téměř 1/3 respondentů se jejich postoj k rodičům nezměnil a jen 10 % tvrdí, že jsou vůči svým rodičům otevřenější.

Vyhodnocení položky č. 14. Byla Vám dána možnost se rozhodnout, do péče kterého rodiče budete svěřeni po jejich rozvodu? (viz Obr. 14.)

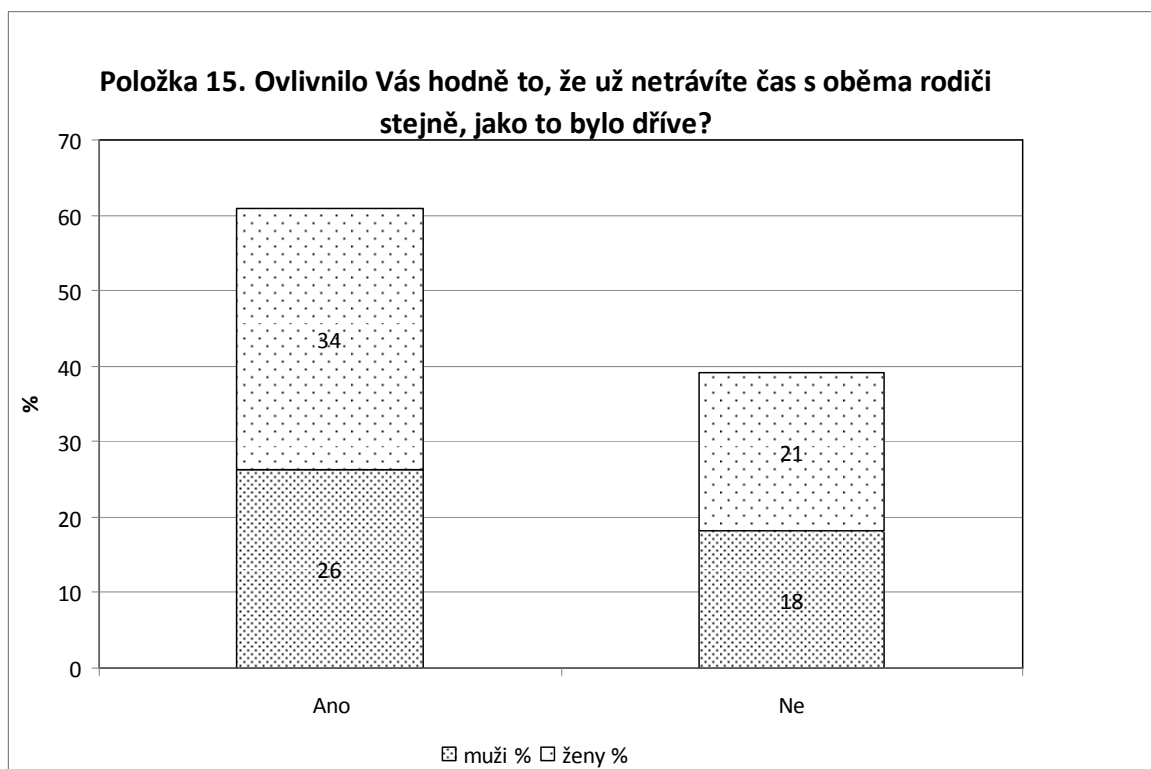

Obr. 14 Vyhodnocení položky č. 14

Obrázek 14 nám ukazuje, že většině respondentů (75 %) byla dána možnost se rozhodnout, v péči kterého rodiče chtějí zůstat. Což je dle mého názoru pro další vývoj dítěte velmi důležité, vědět, že není nuceno zůstat s tím rodičem, se kterým být nechtějí, protože je zklamal, protože dítěti není tak blízký a druhý rodič by mu moc chyběl a dítě by tím trpělo (většina respondentů odpověděla, že k rozvodu rodičů došlo v jejich 12 letech). Již Matějček a Dytrych (2002) prokázali, že děti v době kolem puberty se nejhůře vyrovnávají

s rozvodem rodičů, tj. v době středního školního věku. Jen 25 % respondentů nebyla dána možnost se rozhodnout, což si ale myslím, že také není zanedbatelné procento. Logické by to bylo právě u dětí, kdy jejich rodiče se rozvedli v jejich 1-8 letech.

Vyhodnocení položky č. 15. Ovlivnilo Vás hodně to, že už netrávíte čas s oběma rodiči stejně, jako to bylo dříve? (viz Obr. 15.)

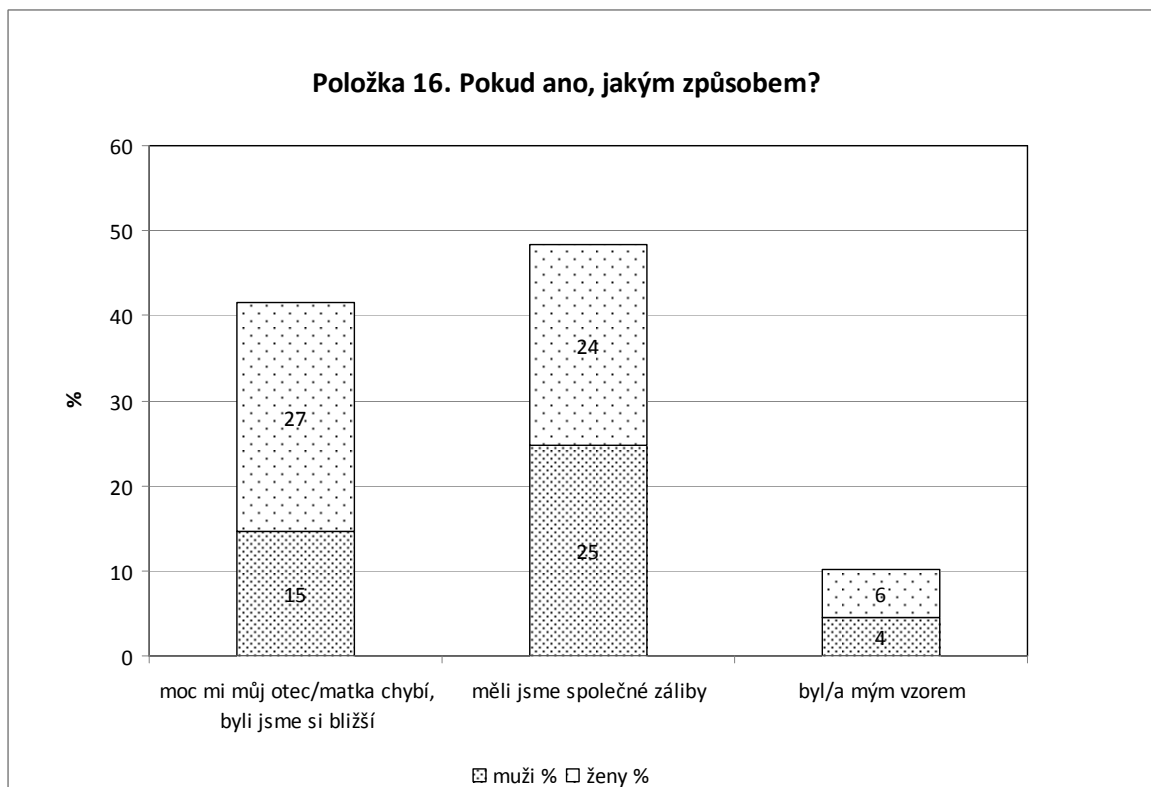
Obr. 15 Vyhodnocení položky č. 15

Obrázek 15 nám ukazuje, že většinu respondentů (60 %) ovlivnilo, že už netráví čas s oběma rodiči. Jen na 39 % respondentů to, že netráví čas s oběma rodiči, nemá žádný vliv. Domnívám se, že jedno z možných vysvětlení je to, že jde opět o rozvody v jejich 1-8 letech věku, nebo o zklamání v druhém rodiči právě v souvislosti s důvodem rozvodu. Smith (2004) řekl, že existují 2 skupiny dětí, kdy ta první skupina jsou děti houževnaté, umějí se vyrovnat s potížemi a bývají nezávislé a na druhé straně, jsou děti, které ztratí veškerou sebedůvěru a vnímají situaci rozvodu jako nespravedlivou. Připadají si opuštěné, zoufalé a hluboce nešťastné.

Vyhodnocení položky č. 16. Pokud ano, jakým způsobem? (viz Obr. 16.)

U většiny respondentů, jak je vidět na obrázku 16, došlo rozvodem rodičů ke ztrátě hlavně člověka, který jim byl velmi podobný. Měli spolu společné zájmy, koníčky (49 %) nebo

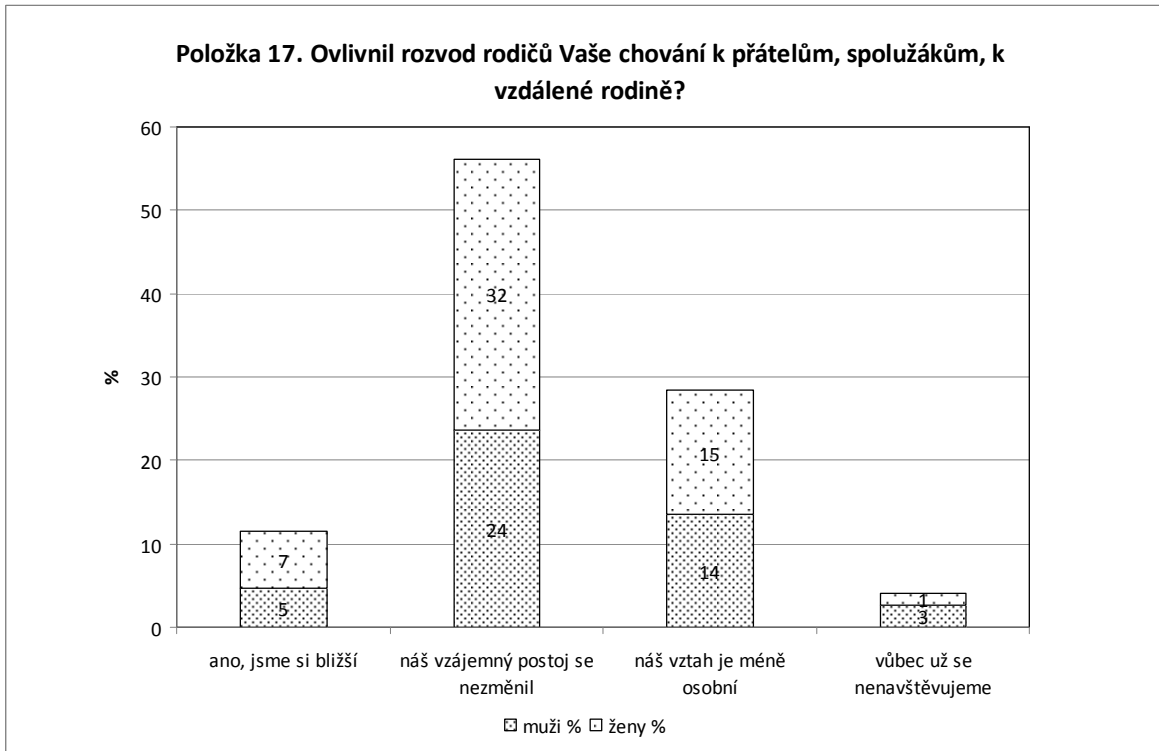
jim byl ten člověk pocitově bližší (42 %). Jen pro 10 % byl druhý z rodičů jejich vzorem, ve kterém se zřejmě zklamali. Teyber (2007) uvedl, že právě u chlapců dochází rozvodem k tomu, že po odchodu otce ztrácí vztažnou osobu, se kterou se ztotožňovali.

Obr. 16 Vyhodnocení položky č. 16

Vyhodnocení položky č. 17. Ovlivnil rozvod rodičů Vaše chování k přátelům, spolužákům, k vzdálené rodině? (viz Obr. 17.)

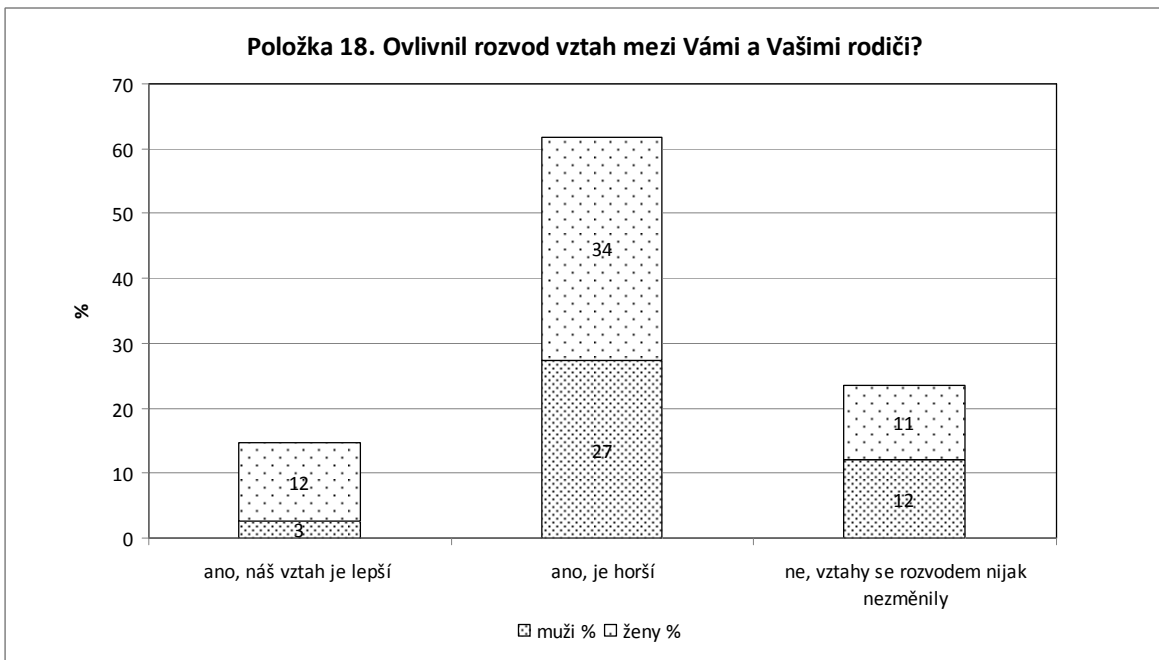
Obrázek 17 nám ukazuje, že rozvod rodičů nebyl pro většinu respondentů (56 %) důvodem, proč by měli měnit chování vůči přátelům, spolužákům či vzdálené rodině. 29 % respondentů odpovědělo, že jejich vztah k těmto lidem je méně osobní, 12 % naopak odpovědělo, že jsou si s těmito lidmi bližší. 4 % respondentů se s těmito lidmi po rozvodu rodičů vůbec nenavštěvuje. Domnívám se, že se bude jednat o ty rozvody, ke kterým došlo v 1.-8. roku věku respondentů.

Obr. 17 Vyhodnocení položky č. 17

Vyhodnocení položky č. 18. Ovlivnil rozvod vztah mezi Vámi a Vašimi rodiči?

(viz Obr. 18.)

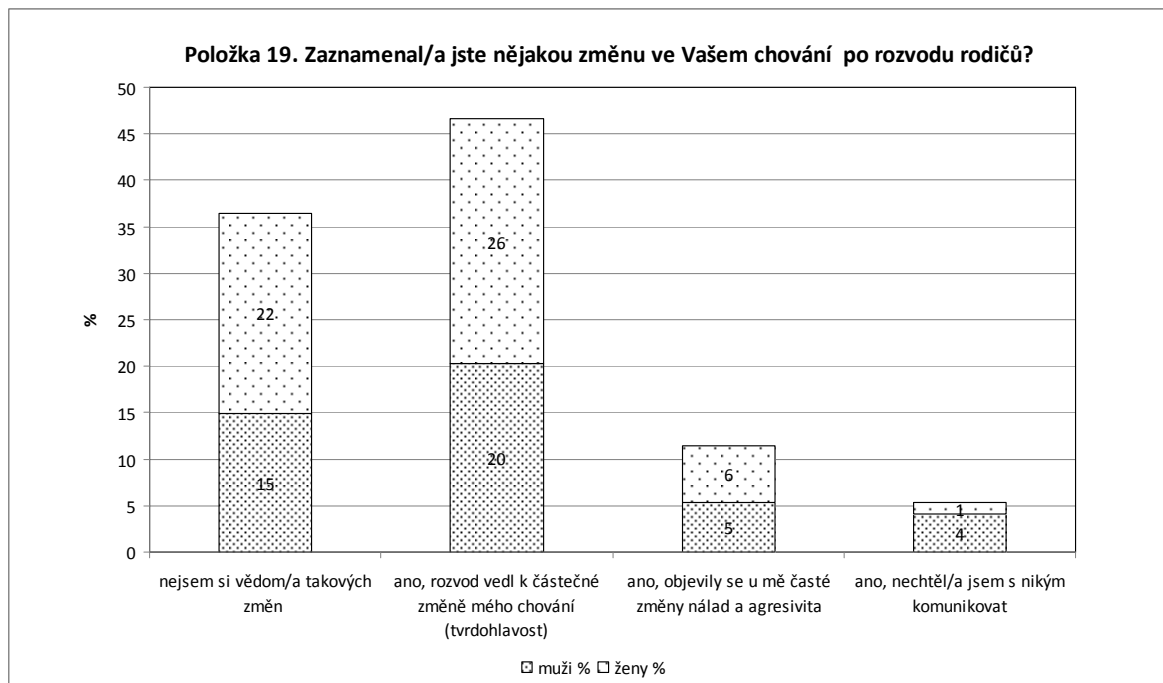

Obr. 18 Vyhodnocení položky č. 18

Obrázek 18 znázorňuje, že u většiny respondentů (61 %) došlo mezi nimi a rodiči po rozvodu ke zhoršení jejich vzájemného vztahu. Domnívám se, že jedno z možných vysvětlení je to, že většina respondentů na druhého rodiče zanevřela, nebo se v něm velice zklamala. Jen 23 % respondentů odpovědělo, že rozvod rodičů neměl na jejich vztah s nimi žádný vliv a naopak 15 % odpovědělo, že jejich vztah s rodiči je po rozvodu lepší.

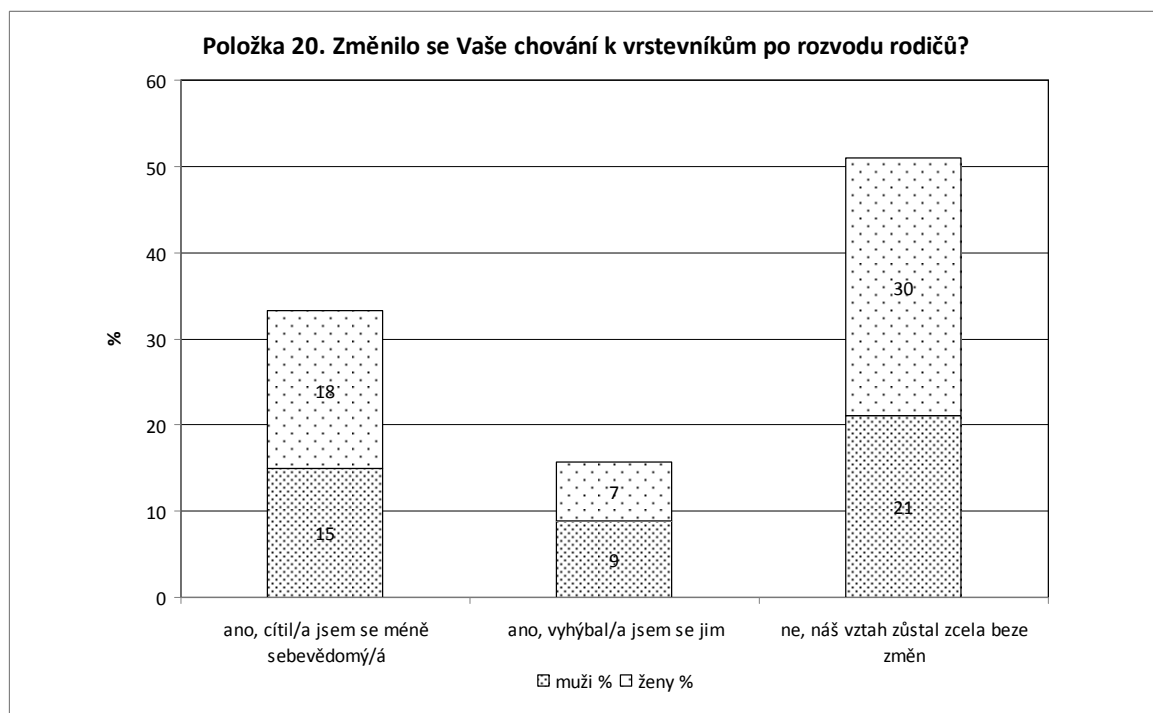
Vyhodnocení položky č. 19. Zaznamenal/a jste nějakou změnu ve Vašem chování po rozvodu rodičů? (viz Obr. 19.)

Většina respondentů na tuto otázku odpověděla (Obr. 19), že u nich po rozvodu rodičů došlo k částečné změně chování-stali se tvrdohlavějšími a jen 37 % respondentů tvrdí, že rozvod rodičů neměl na jejich chování žádný vliv. Naopak u 11 % respondentů se objevila po rozvodu jejich rodičů častá změna nálad, až agresivita a 5 % respondentů dokonce nechtělo s nikým komunikovat a uzavřelo se se svým trápením a problémy do sebe. Smith (2004) uvedl, že existují i rozporuplné reakce u některých dětí, kdy navenek nechtějí udržovat kontakty s nepřítomným rodičem a přesto se uvnitř cítí uražené a rozzlobené a zoufale si přejí vidět se s tátou, usmířit se s ním a být jim milováni. Teyber (2007) uvádí, že chlapci, jejichž rodiče se rozvedou později, mívají sklon ke vzpurnému jednání vůči dospělým autoritám, bývají agresivní a impulzivní.

Obr. 19 Vyhodnocení položky č. 19

Vyhodnocení položky č. 20. Změnilo se Vaše chování k vrstevníkům po rozvodu rodičů? (viz Obr. 20.)

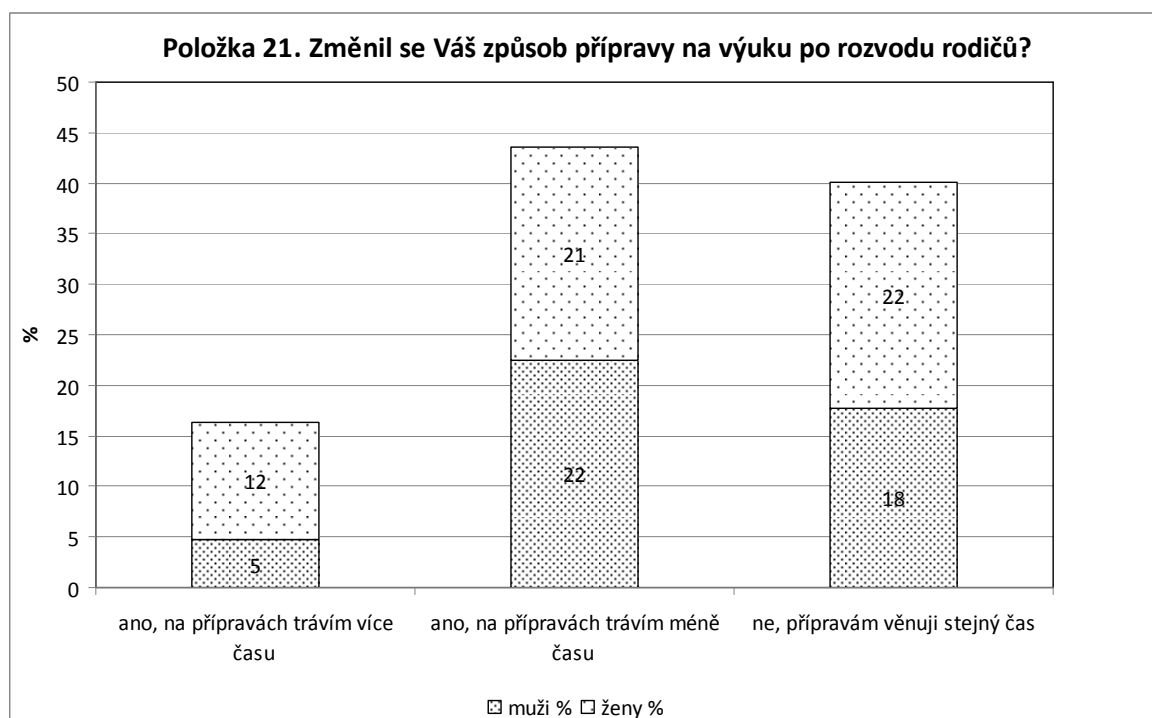

Obr. 20 Vyhodnocení položky č. 20

Obrázek 20 nám opět ukazuje, že rozvod rodičů neměl u většiny respondentů (51 %) dopad na jejich vztah k sourozencům. 33 % respondentů odpovědělo, že se cítilo méně sebevědoměji vůči sourozenci a jen 16 % respondentů se svým sourozencům vyhýbalo.

Vyhodnocení položky č. 21. Změnil se Váš způsob přípravy na výuku po rozvodu rodičů? (viz Obr. 21.)

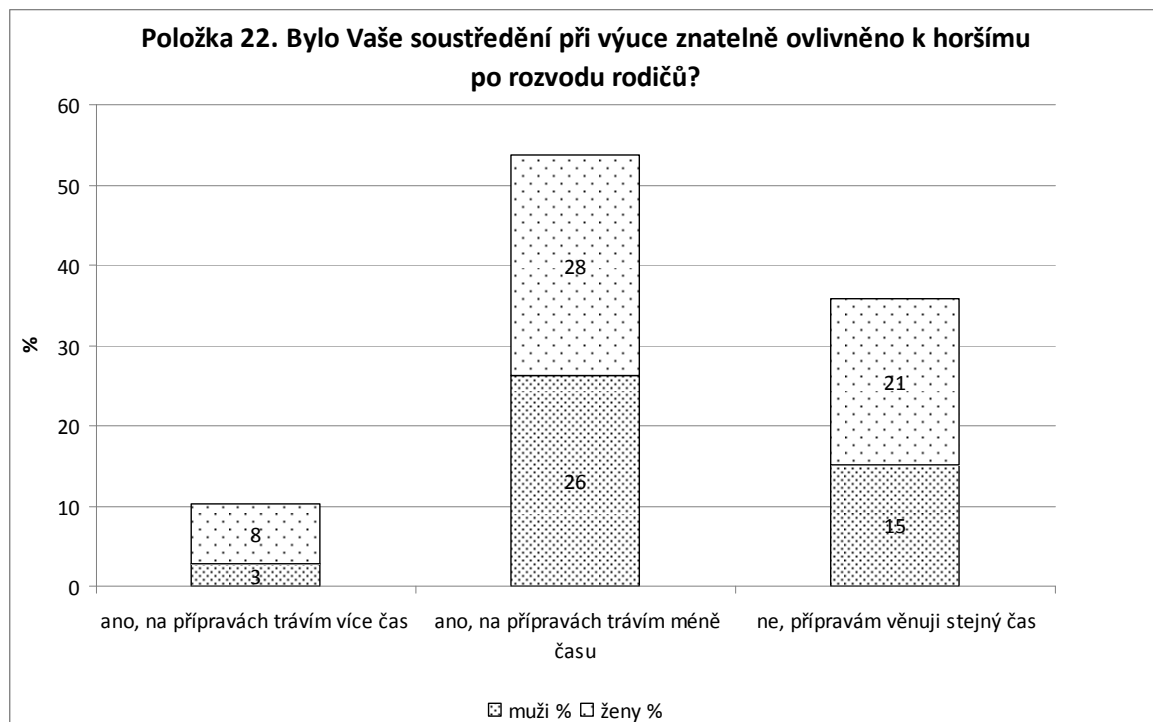
Obrázek 21 nám ukazuje, jaký má dopad rozvod rodičů u respondentů na jejich zájem o kvalitu svých školních výsledků. Lze říci, že skoro stejné procento respondentů odpovědělo, že buď na přípravách tráví méně času jak dříve (43 %) nebo přípravami na výuku tráví stejné množství času (40 %). Jen 17 % respondentů tráví přípravami na výuku po rozvodu svých rodičů více času. Také Matějček a Dytrych (2002) uvedli, že rozvodem dochází ke zhoršení prospěchu, přestože dítě předtím dobře prospívalo. A to důsledkem trvalého stresu, kdy se objevuje v dítěti stále více napětí a úzkosti, což vede ke zhoršení koncentrace, a to opět ke špatnému školnímu výkonu.

Obr. 21 Vyhodnocení položky č. 21

Vyhodnocení položky č. 22. Bylo Vaše soustředění při výuce znatelně ovlivněno k horšímu po rozvodu rodičů? (viz Obr. 22.)

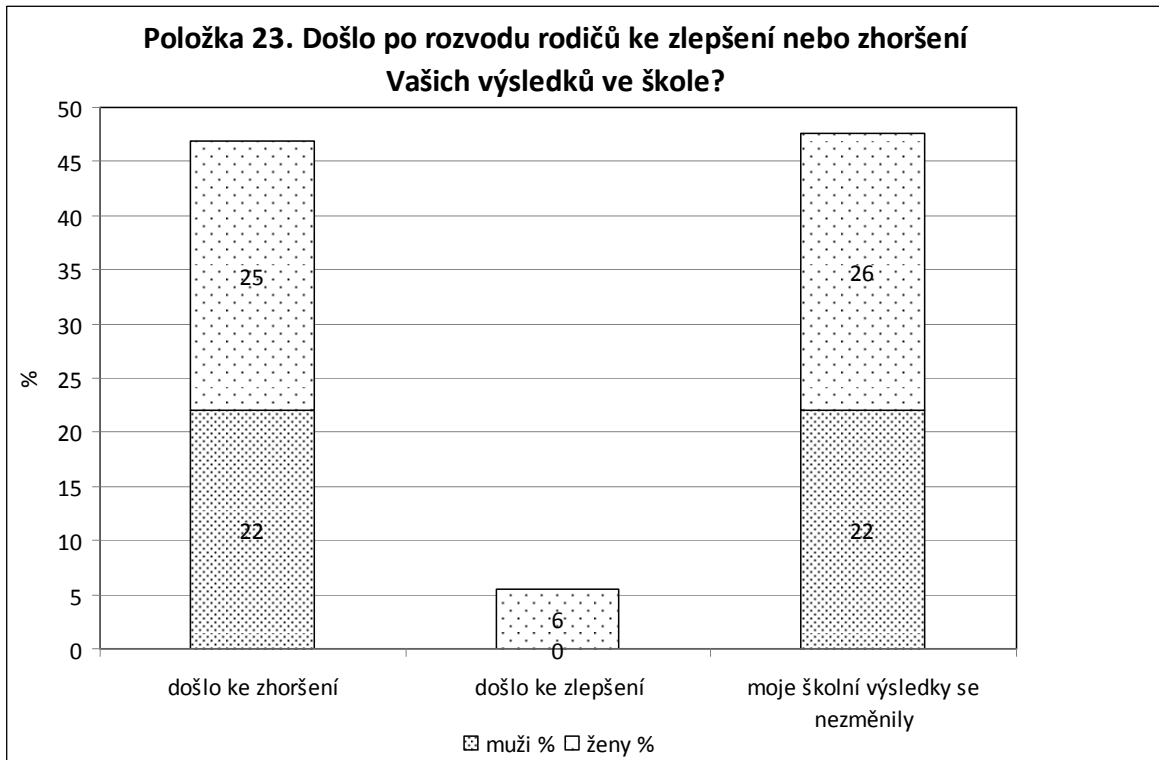
Obrázek 22 nám pomáhá doplnit informaci k obrázku 21, kdy je patrné, že 54 % respondentů potvrdilo, že při výuce nepracují naplno, což lze dle mého názoru přisuzovat tomu, že jejich myšlenky ovlivňuje rozvod rodičů jako takový, domácí atmosféra, vztahy, průběh rozvodu, domácí atmosféra po rozvodu, což je pro ně důležitější než výuka samotná. Colorsová (2008) uvedla, že dochází ke zhoršení školních výsledků u dětí, protože se děti utápějí v marných nadějích, nebo jsou tak našťavané a zoufalé, že se v žádném případě nemohou soustředit na nic jiného, než že se jim svět hroutí pod nohama. Na soustředění při výuce u 36 % respondentů neměl rozvod žádný vliv a 11 % respondentů tráví přípravami na výuku více času.

Obr. 22 Vyhodnocení položky č. 22

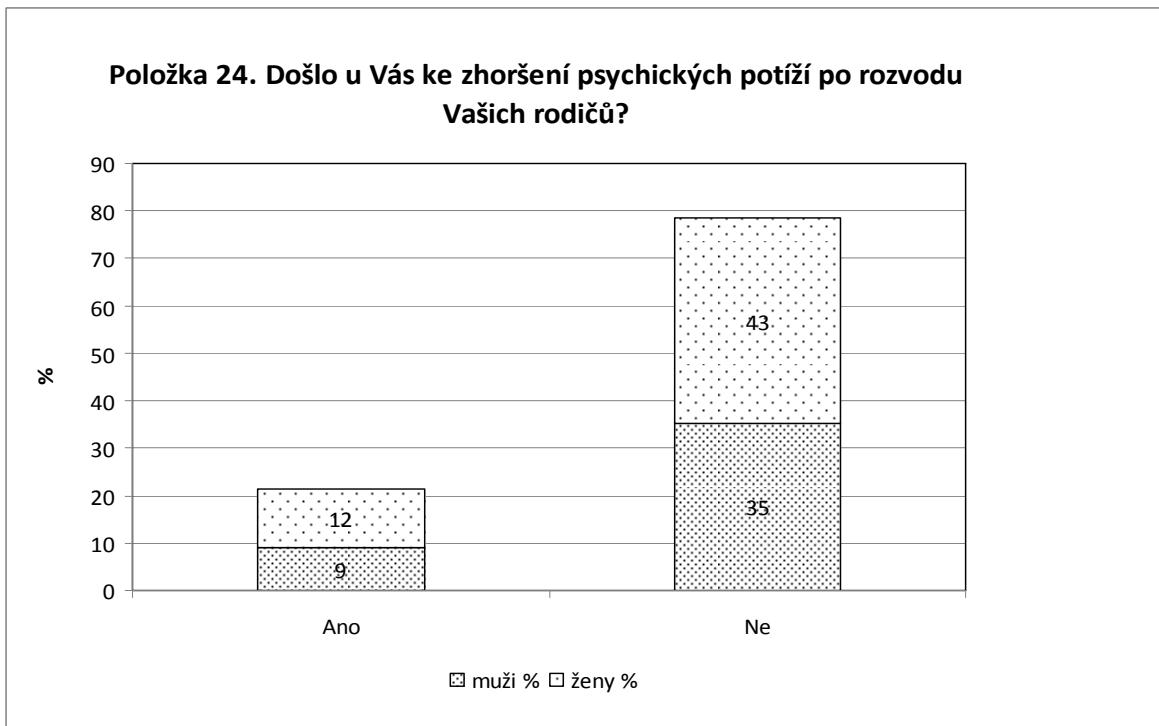
Vyhodnocení položky č. 23. Došlo po rozvodu rodičů ke zlepšení nebo zhoršení Vašich výsledků ve škole? (viz Obr. 23.)

Obrázek 23 navazuje na zjištěné výsledky z obrázku 21-způsob přípravy na výuku a 22-soustředění při výuce. Z předešlých obrázků jsme se dozvěděli, že velké procento respondentů tráví přípravou na výuku méně času a také pro velké procento už není střed pozornosti jen výuka jako taková, ale i situace kolem respondentů doma či mezi přáteli a blízkými. V obrázku toto procento znázorňuje první sloupec, kdy u respondentů došlo ke zhoršení jejich školních výsledků (47 %), a u 48 % respondentů nedošlo k žádné změně školních výsledků důsledkem rozvodu jejich rodičů, což v předešlých obrázcích znázorňuje nemalé procento respondentů, kteří domácí přípravě na výuku i výuce samotné věnují stejný čas, nehledě na to, k čemu v jejich rodině došlo.

Obr. 23 Vyhodnocení položky č. 23

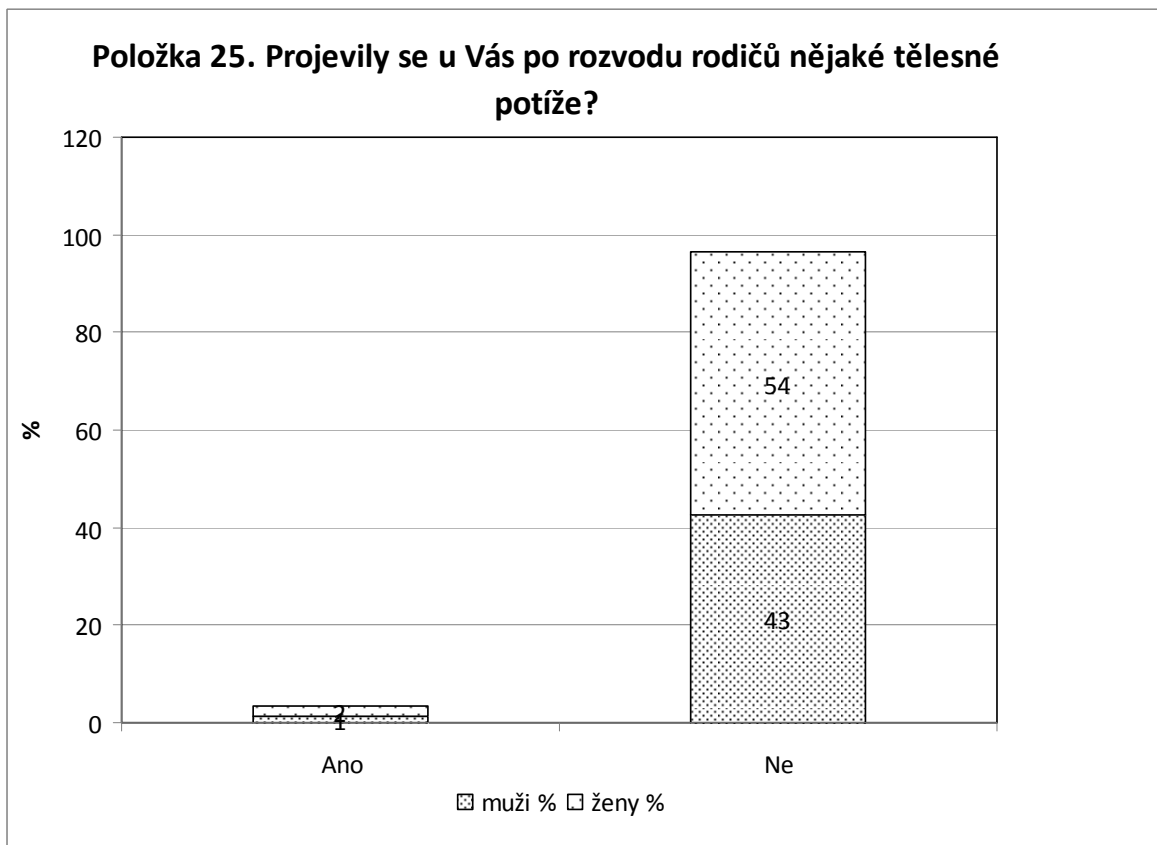
Vyhodnocení položky č. 24. Došlo u Vás ke zhoršení psychických potíží po rozvodu Vašich rodičů? (viz Obr. 24.)

Obr. 24 Vyhodnocení položky č. 24

Obrázek 24 znázorňuje, že u většiny respondentů (78 %) nedošlo ke zhoršení psychických potíží po rozvodu rodičů. Jen malé procento respondentů (21 %) tvrdí, že ano. Elliott a Place (2002) uvádí, že u dětí, které prožily rozvod rodičů, je až třikrát větší pravděpodobnost výskytu emočních potíží a problémů s chováním než u běžné populace. Uvedené změny a vypjaté emoce mohou také vést ke vzniku psychického onemocnění. Teyber (2007) dále tvrdí, že dospívající mohou upadnout až do deprese, stranit se vrstevníkům a přestat fungovat v rámci rodiny nebo ztratit plány a ambice do budoucna.

Vyhodnocení položky č. 25. Projevily se u Vás po rozvodu rodičů nějaké tělesné potíže? (viz Obr. 25.)

Obr. 25 Vyhodnocení položky č. 25

Z výše uvedeného obrázku 25 je patrné, že u většiny respondentů (98 %) nedošlo po rozvodu rodičů k projevům nějakých tělesných potíží. Jen 3 % respondentů, vypovědělo, že ano.

DISKUSE

Výzkumem byly zjištěny důležité informace o prožívání porozvodové situace z různých pohledů-subjektivního prožívání, chování, komunikace a školních výsledků u studentů středních škol. Ve výzkumu na středních školách mě velmi překvapila ochota studentů se jednak do výzkumu zapojit a dále jejich ochota odpovídat na všechny dosti osobní otázky, čehož si velice vážím.

Vzhledem k daným dílčím otázkám se pokusím některé získané informace dle svého názoru okomentovat. Jelikož jde o velmi citlivé téma a jednalo se o kvantitativní výzkum, nikoliv výzkum kvalitativní, vycházím z objektivních výsledků získaných z průzkumu a mého subjektivního pohledu.

Kolik studentů SŠ má zkušenosti s rozvodem u svých rodičů?

Výzkumem bylo zjištěno, že víc než polovina respondentů pochází z rozvedených rodin. Dnešní doba, a i výzkumy to potvrzují, je dobou, kdy každé druhé manželství se rozvádí z různých důvodů, například kvůli partnerským neshodám, násilí v rodinách, mimomanželskému vztahu na straně jednoho či druhého z partnerů apod. Těch důvodů je dnes už mnoho. Ti, kteří rozvodem ale nejvíce trpí, jsou dle mého názoru děti.

Jak často má dítě možnost se samostatně rozhodnout, u jakého rodiče po rozvodu zůstane?

Velmi pozitivně jsem vnímala to, že respondenti po rozvodu rodičů nebyli nuceni trávit čas s jim určeným rodičem, ale že jim byla dána možnost volby. Většina respondentů si vybrala matku.

Lišily se u chlapců a dívek postoje k rozvodu jejich rodičů?

Ve většině případů, ať už u chlapců či dívek, došlo po rozvodu ke zhoršení jejich postoje a vztahu k rodičům. I přesto, že většinu respondentů (chlapců i dívek) trápilo hlavně to, že rozvodem rodičů ztratili člověka, se kterým toho měli tolik společného.

Jak často dochází ke změně úrovně komunikace s přáteli či rodinou? Kolik času tráví studenti se svými přáteli po rozvodu rodičů?

Naším výzkumem bylo zjištěno, že úroveň komunikace se nezměnila mezi respondenty a jejich kamarády. Dle mého názoru byli kamarádi pro respondenty po rozvodu rodičů hlavně ti, se kterými trávili více času a komunikovali s nimi. To, s kým komunikovali méně,

byli už rodiče. Šlo hlavně o to, že většina respondentů se před rodiči uzavřela a dle mého názoru to byl jeden z možných důvodů, který narušil jejich vzájemné vztahy.

Došlo ke zhoršení v chování studentů k nejbližšímu sociálnímu okolí po rozvodu rodičů?

Domnívám se, že pro většinu respondentů i po rozvodu je čas strávený s přáteli velmi důležitý, a proto jej nemíní měnit. Ani svoje chování vůči nim, vůči svým spolužákům a vzdálené rodině.

Zhoršil se školní výkon dítěte po rozvodu rodičů?

Domnívám se, že pro většinu respondentů jsou výsledky ve škole důležité a jedno z možných vysvětlení, proč se někteří respondenti připravují na výuku méně je dle mého názoru to, že si uspořádali své hodnoty v životě a staly se pro ně některé věci méně důležité a jiné naopak více důležité. Domnívám se že ti, kteří se na výuku připravují stejné množství času či stejným způsobem a s vynaložením stejného úsilí, jsou ti ctižádostivější, kteří neví, proč by pro ně měly být najednou školní výsledky méně důležité. Většina respondentů také přiznala, že při výuce nepracují naplno. Zřejmě proto, že jejich myšlenky jsou ovlivněny rozvodem rodičů jako takovým, domácí atmosférou, vztahy, průběhem rozvodu, což se pro ně dle mého názoru stalo důležitějším než výuka samotná. Nemalé procento respondentů také přiznalo, že tráví přípravami na výuku více času. Domnívám se, že soustředění těchto respondentů bylo narušeno situací kolem rozvodu a tudíž musí trávit nad přípravami více času díky neschopnosti se celou hodinu plně soustředit na výklad vyučujícího. Výše uvedená zjištění, vedla u téměř poloviny respondentů ke zhoršení jejich školních výsledků.

Došlo ke zhoršení psychických a tělesných potíží u studentů po rozvodu rodičů?

Pro mne bylo velmi pozitivním zjištěním to, že u většiny respondentů nedošlo po rozvodu rodičů ke zhoršení jejich psychických či tělesných potíží

Dalším výzkumem, kterým by bylo vhodné tento výzkum doplnit, by byly další otázky v oblasti rozvodu, které by tento výzkum rozšířily o další cenná data, př.:

1. Do jaké míry se změnil postoj respondentů k rodině jako takové?
2. Zda a do jaké míry došlo k přehodnocení životních hodnot u respondentů po rozvodu jejich rodičů?..atd.

NEBO:

3. Specifikovat výzkum na jednotlivé typy středních škol a výsledky v nich získané porovnávat, tím bychom mohli získat zajímavou zpětnou vazbu na to, jak určité skupiny respondentů reagují na závažnou změnu v soukromém životě, kterou do velké míry nemohli ovlivnit.
4. Doplnit výzkum IQ a EQ testy (intelligenční kvocient, emoční kvocient) u respondentů. Domnívám se, že dle úrovně inteligence budou respondenti různě reagovat na daný problém v životě; v našem výzkumu na rozvod rodičů.

ZÁVĚR

Průzkumu provedenému na 8 středních školách v Olomouci se zúčastnilo 296 respondentů z 1.- 4. ročníků, z toho bylo 61 % respondentů a 39 % respondentek. Z pohledu věkového zastoupení byla většina respondentů ve věku 16-18 let, méně pak 15-ti letí (10 %) a více jak 18-ti letí (16 %). Ani jeden respondent nebyl ve věku 14 let. Z celkového počtu respondentů bylo 67 % z rozvedených rodin a 34 % z úplných rodin. V dalším průzkumu už bylo počítáno jen s těmi respondenty, kteří byli z rozvedených rodin. Z průzkumu bylo zjištěno, že největší rozvodovost nastala u respondentů v jejich 12-ti letech a dále pak v rozpětí od 9-ti do 11-ti let a ve 13 letech. Nejméně rozvodů nastalo v rodinách, kdy respondentům byl 1rok až 8 let a dále pak 16-19 let. U 58 % respondentů neměla rozvodovost vliv na počet jejich kamarádů. Způsob komunikace se také po rozvodu rodičů u respondentů nezměnil, vždy převažovala komunikace tváří v tvář anebo pomocí internetu. Výzkumem bylo také zjištěno, že pro respondenty, je čas strávený s přáteli velmi důležitý, proto s nimi tráví stejné množství času (36 %) nebo i více času (46 %). Co se týká svěřování se se svými problémy a trápením, tak před rozvodem se respondenti spíše svěřovali matce (39 %), dále pak sourozenci (27 %) a kamarádům (22 %) a po rozvodu spíše svým kamarádům, i když většina dětí po rozvodu rodičů zůstala s matkou. Otec byl naopak ten, se kterým respondenti moc nekomunikovali ani před rozvodem ani po rozvodu. Rozvod rodičů se také nestal pro většinu respondentů (56 %) důvodem, proč by měli měnit chování vůči přátelům, spolužákům či vzdálené rodině. Vztah 51 % respondentů se ke svým sourozencům rozvodem rodičů také nezměnil. Jen 33 % respondentů se cítilo méně sebevědoměji vůči sourozenci a jen 16 % respondentů se svým sourozencům vyhýbalo. Po rozvodu došlo u respondentů spíše k tomu, že se stali uzavřenějšími vůči svým rodičům. Většina respondentů (61 %) odpověděla, že mezi nimi a rodiči po rozvodu došlo ke zhoršení jejich vzájemného vztahu. Co jsem shledala ale jako velmi pozitivní zjištění, je to, že většině respondentů (75 %) byla dána možnost se rozhodnout, v péči kterého rodiče chtějí zůstat. Také většinu respondentů (60 %) ovlivnilo, že už netráví čas s oběma rodiči. U většiny respondentů došlo hlavně rozvodem rodičů ke ztrátě člověka, který jim byl velmi podobný. Měli spolu společné zájmy, koníčky (49 %) nebo jim byl ten člověk pocitově bližší (42 %). Nejvíce respondentů se po rozvodu stalo tvrdohlavějšími, 37 % respondentů tvrdí, že rozvod rodičů neměl na jejich chování žádný vliv, 11 % respondentů trpělo po rozvodu rodičů častými změnami nálad, až agresivitou a 5 % respondentů dokonce nechtělo s nikým komunikovat a uzavřelo

se do sebe. Z výzkumu, který se týkal školních výsledků nám vyšel závěr, že 43 % respondentů tráví přípravami na výuku méně času, 40 % respondentů stejné množství času. 54 % respondentů ze 100 % přiznalo, že při výuce nepracují naplno. Na 36 % respondentů neměl rozvod žádný vliv a 11 % respondentů tráví přípravami více času. U 47 % respondentů došlo ke zhoršení jejich školních výsledků a u 48 % respondentů naopak nedošlo ke změně školních výsledků důsledkem rozvodu jejich rodičů. V další části výzkumu týkající se psychických a tělesných potíží vlivem rozvodu rodičů bylo zjištěno, že ke zhoršení psychických potíží nedošlo u 78 % respondentů a u 97 % respondentů se nevyskytly projevy nějakých tělesných potíží.

PŘÍNOS PRO PRAXI

Daná práce je přínosem z hlediska aplikované praxe při práci se studenty SŠ z rozvedených rodin a jejich rodiči. Práce nám ukazuje, jak rozdílné je vnímání porozvodové situace očima studentů ve věku 15-18 let a zejména to, jak na danou situaci studenti reagují, jak ji prožívají, nám může napovědět, jak velký má dopad na jejich další úsilí, vývoj a postoj k životním situacím, které budou nuceni řešit v dospělosti. Výsledky výzkumu lze tak využít i pro práci s dospívajícími například v pedagogicko-psychologických poradnách, poradnách pro mládež apod.

Tento výzkum doplňuje klasické výzkumy výskytu rozvodovosti zjišťované Českým statistickým úřadem. Nejde zde jen o počty dětí z rozvedených rodin v Olomouci, ale dostáváme tímto výzkumem bližší náhled na jednotlivé změny, které na sobě respondenti pozorovali po rozvodu rodičů. Jde o subjektivní pohled respondentů na jejich komunikaci s rodinou a kamarády, subjektivní prožívání, chování a také školní výsledky po rozvodu rodičů.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BALLNIK, Peter. *Otcem i po rozvodu*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0150-2.
- [2] BLOCK, J., H., J. BLOCK a A. MORRISON. Parental agreement-disagreement on child rearing orientations and gender-related personality correlates in children. *Child Development*. 1981, vol. 52, s. 965-974.
- [3] BOKOVÁ, Ludmila. Krizové situace v rodinách s dospívajícím dítětem. In: BOKOVÁ, L., BUKOVSKÁ, L., KATRŇÁK, T., MASÁKOVÁ, V., J. PROCHÁZKOVÁ a K. SCHMIDTOVÁ, eds. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 126. ISBN 978-80-904920-0-4.
- [4] CELÁ, Jarmila. *Kapitoly z teorie výchovy*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2006. ISBN 80-7318-504-0.
- [5] COLOROSOVÁ, Barbara. *Krizové situace v rodině*. Praha: Euromedia Group, k.s.-Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.
- [6] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Rozvody. *czso.cz* [online].©2001 [cit. 2012-10-12]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/cz/cisla/0/02/020100/rozvody.htm>
- [7] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Rozvodovost. *czso.cz* [online].©2012 [cit. 2012-10-12]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>
- [8] ELLIOTT, Julian a Maurice PLACE. *Dítě v nesnázích*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0182-0.
- [9] EMERY, Robert E. Interparental conflict and the children of discord and divorce. *Psychological Bulletin*. 1982, vol. 92, s. 310-330.
- [10] GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
- [11] GUIDUBALDI, John a Joseph D PERRY. Divorce and mental health sequelae for children: a two-year follow-up of nationwide sample. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*. 1985, vol. 24, s. 531-537.
- [12] HÁJEK, Karel. *Práce s emocemi pro pomáhající profese: tělesně zakotvené prožívání*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-107-7.

- [13] HRABAL, Vladimír. *Pedagogicko-psychologická diagnostika žáka*. Praha: SPN, 1989. ISBN 80-04-22149-1.
- [14] CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu. Základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [15] KALTER, N., REIMER, B., A. BRICKMAN a J. W. CHEN. Implications of divorce for female development. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*. 1985, vol. 24, s. 538-544.
- [16] KRATOCHVÍL, Stanislav. *Manželská terapie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-332-3.
- [17] LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284.
- [18] MACEK, Petr. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- [19] MARHOUNOVÁ, Jana. *Od osamění k nové rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
- [20] MÁROVÁ, Z., Z. MATĚJČEK a S. RADVANOVÁ. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975.
- [21] MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- [22] NOVÁK, Tomáš. *Rodičovské judo. Dítě během rozvodového řízení*. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-247-000-2-6.
- [23] NOVÁK, Tomáš. *Věkový rozdíl mezi partnery*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1595-7.
- [24] NOVÁK, Tomáš a Bohumila PRŮCHOVÁ. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1449-3.
- [25] PENČÁK, Roman. *Vysoká rozvodovost a její vliv na děti*. Brno. 2010. Bakalářská práce. Fakulta humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií Brno. Vedoucí bakalářské práce Zdenka Vaňková.
- [26] PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 1081-150-2000.

- [27] PROCHÁZKOVÁ, Jana. Porozvodová péče o děti. In: BOKOVÁ, L., BUKOVSKÁ, L., KATRŇÁK, T., MASÁKOVÁ, V., J. PROCHÁZKOVÁ a K. SCHMIDTOVÁ, eds. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 126. ISBN 978-80-904920-0-4.
- [28] PŘADKA, MILAN. VYBRANÉ PROBLÉMY VZTAHU VÝCHOVY A PROSTŘEDÍ. BRNO: UNIVERZITA J.E. PURKYNĚ, 1983.
- [29] RITVO, Eva C. a Ira D. GLICK. *Párová a rodinná terapie. Stručný sprievodca*. Trenčín: Vydavateľstvo F, Pro mente sana s.r.o., 2009. ISBN: 978-80-88952-56-5.
- [30] RYDLO, Josef. Etopedický slovník. Uherský Brod: Střední odborná škola Uherský Brod. [cit. 2013-23-03]. Dostupné z: <http://www.sos-ub.cz/prevence/21.php>
- [31] SATIR, Virginia. *Společná terapie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-303-1.
- [32] SATIROVÁ, Virginia. *Kniha o rodině*. Praha: Práh, 2006. ISBN 80-7252-150-0.
- [33] SKALKOVÁ, Jarmila. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 14-275-85.
- [34] SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2.
- [35] SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
- [36] ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2698-4.
- [37] ŠTĚPANÍK, Jaroslav. *Umění jednat s lidmi 2. Komunikace*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0844-2.
- [38] ŠVEC, Štefan et al. *Metodologie věd o výchově. Kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. Brno: Paido, 2009. ISBN 978-80-7315-192-8.
- [39] TEYBER, Edward. *Děti a rozvod. Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů*. Praha: Návrat domů, 2007. ISBN 978-80-7255-163-7.
- [40] TRÉLAÛN, Béatrice. *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-935-6.

-
- [41] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
- [42] VASILJUK, Fjodor, Jefimovič. *Psychologie prožívání*. Brno: Panorama, 1988.
- [43] WARSHAK, Richard Ades a Stanislav KRATOCHVÍL. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-089-8.
- [44] WARSHAK, Richard Ades. *Rozvodové jedy*. Praha: TRITON, 2003. ISBN 80-7254-439-X.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Apod. A podobně

Č. Číslo

Obr. Obrázek

Sb. Sbírka

SPŠ Střední průmyslová škola

Tab. Tabulka

Tj. To je

VOŠE Vyšší odborná škola ekonomická

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 Vyhodnocení položky č. 1	50
Obr. 2 Vyhodnocení položky č. 2	51
Obr. 3 Vyhodnocení položky č. 3	52
Obr. 4 Vyhodnocení položky č. 4	52
Obr. 5 Vyhodnocení položky č. 5	53
Obr. 6 Vyhodnocení položky č. 6	54
Obr. 7 Vyhodnocení položky č. 7	55
Obr. 8 Vyhodnocení položky č. 8	56
Obr. 9 Vyhodnocení položky č. 9	56
Obr. 10 Vyhodnocení položky č. 10	57
Obr. 11 Vyhodnocení položky č. 11	58
Obr. 12 Vyhodnocení položky č. 12	59
Obr. 13 Vyhodnocení položky č. 13	59
Obr. 14 Vyhodnocení položky č. 14	60
Obr. 15 Vyhodnocení položky č. 15	61
Obr. 16 Vyhodnocení položky č. 16	62
Obr. 17 Vyhodnocení položky č. 17	63
Obr. 18 Vyhodnocení položky č. 18	63
Obr. 19 Vyhodnocení položky č. 19	64
Obr. 20 Vyhodnocení položky č. 20	65
Obr. 21 Vyhodnocení položky č. 21	66
Obr. 22 Vyhodnocení položky č. 22	67
Obr. 23 Vyhodnocení položky č. 23	68
Obr. 24 Vyhodnocení položky č. 24	68
Obr. 25 Vyhodnocení položky č. 25	69

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 Výsledky dotazníku rozpracované po jednotlivých položkách.....	49
---	----

SEZNAM PŘÍLOH

PI Dotazník

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Vážené studentky a studenti,

Jsem studentkou oboru Učitelství odborných předmětů na Fakultě humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a v rámci své bakalářské práce se zabývám **změnami subjektivního prožívání, školního výkonu, chování a komunikace u studentů SŠ z rozvedených rodin v Olomouci.**

Součástí praktické části mé práce bude vyhodnocení dotazníku, o jehož vyplnění Vás tímto prosím. Dotazník je anonymní, věřím proto, že jej vyplníte pravdivě a zodpovědně. Vyplnění dotazníku Vám zabere cca 10 minut. **Uved'te prosím vždy jen jednu odpověď.**

1. Pohlaví

- muž
- žena

2. Věk

- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 18 a více

3. Jsou Vaši biologičtí rodičové rozvedení?

- ano
- ne

Pokud je Vaše odpověď ne, nepokračujte prosím dále ve vyplňování dotazníku.

4. Kolik Vám bylo let v době rozvodu Vašich rodičů?

Odpověď:.....

5. Změnil se počet Vašich kamarádů, se kterými trávíte čas po rozvodu rodičů?

- ano
- ne

6. Jaký byl NEJČASTĚJŠÍ způsob komunikace s přáteli před rozvodem Vašich rodičů?

- pomocí telefonu
- pomocí internetu, sociálních sítí (e-mail, facebook, icq, skype)
- komunikace face to face (osobní kontakt)
- způsob mé komunikace je pořád stejný

- 7. Jaký je NEJČASTĚJŠÍ způsob komunikace s přáteli po rozvodu Vašich rodičů?**
- pomocí telefonu
 - pomocí internetu, sociálních sítí (e-mail, facebook, icq, skype)
 - komunikace face to face (osobní kontakt)
 - způsob mé komunikace se nijak nezměnil
- 8. Trávíte více či méně času s přáteli po rozvodu rodičů?**
- trávím s nimi více času
 - trávím s nimi méně času
 - trávím s nimi stejné množství času jako dříve
- 9. Komu jste se NEJČASTĚJI svěřovali se svými problémy či trápením před rozvodem rodičů?**
- kamarádům/přátelům
 - matce
 - otci
 - bratrovi/sestře
 - blízké rodině
 - nikomu, nechávám si vše pro sebe
- 10. Komu se NEJČASTĚJI svěřujete se svými problémy či trápením po rozvodu rodičů?**
- kamarádům/přátelům
 - matce
 - otci
 - bratrovi/sestře
 - blízké rodině
 - nikomu, nechávám si vše pro sebe
- 11. Došlo u Vás ke změně v komunikaci s Vaší matkou po rozvodu rodičů?**
- ano, komunikujeme méně
 - ano, komunikujeme více
 - ne, naše komunikace je na stejné úrovni
- 12. Došlo u Vás ke změně v komunikaci s Vaším otcem po rozvodu rodičů?**
- ano, komunikujeme méně
 - ano, komunikujeme více
 - ne, naše komunikace je na stejné úrovni
- 13. Stal/a jste se po rozvodu rodičů vůči nim více uzavřenější nebo otevřenější?**
- jsem více uzavřený/á, dávám méně najevo své city
 - jsem otevřenější
 - ne, nic se nezměnilo

14. Byla Vám dána možnost se rozhodnout, do péče kterého rodiče budete svěřeni po jejich rozvodu?

- ano
- ne

15. Ovlivnilo Vás hodně to, že už netrávíte čas s oběma rodiči stejně, jako to bylo dříve?

- ano
- ne

16. Pokud ano, jakým způsobem?

- moc mi můj otec/matka chybí, byli jsme si bližší
- měli jsme společné záliby
- byl/a mým vzorem

17. Ovlivnil rozvod rodičů Vaše chování k přátelům, spolužákům, k vzdálené rodině?

- ano, jsme si bližší
- náš vzájemný postoj se nezměnil
- náš vztah je méně osobní
- vůbec už se nenavštěvujeme

18. Ovlivnil rozvod vztah mezi Vámi a Vašimi rodiči?

- ano, náš vztah je lepší
- ano, je horší
- ne, vztahy se rozvodem nijak nezměnily

19. Zaznamenal/a jste nějakou změnu ve Vašem chování po rozvodu rodičů?

- nejsem si vědom/a takových změn
- ano, rozvod vedl k částečné změně mého chování (tvrdohlavost)
- ano, objevily se u mě časté změny nálad a agresivita
- ano, nechtěl/a jsem s nikým komunikovat

20. Změnilo se Vaše chování k vrstevníkům po rozvodu rodičů?

- ano, cítil/a jsem se méně sebevědomý/á
- ano, vyhýbal/a jsem se jim
- ne, náš vztah zůstal zcela beze změn

21. Změnil se Váš způsob přípravy na výuku po rozvodu rodičů?

- ano, na přípravách trávím více času
- ano, na přípravách trávím méně času
- ne, přípravám věnuji stejný čas

22. Bylo Vaše soustředění při výuce znatelně ovlivněno k horšímu po rozvodu rodičů?

- ano, zcela
- částečně, jen u náročnějších předmětů
- ne

23. Došlo po rozvodu rodičů ke zlepšení nebo zhoršení Vašich výsledků ve škole?

- došlo ke zhoršení
- došlo ke zlepšení
- moje školní výsledky se nezměnily

24. Došlo u Vás ke zhoršení psychických potíží po rozvodu Vašich rodičů?

- ano
- ne

25. Projevily se u Vás po rozvodu rodičů nějaké tělesné potíže?

- ano
- ne

Uveďte prosím název školy, kterou navštěvujete?

.....

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku a za Váš čas

Pavlína Boudová Pečivová